

Vabadussõja LOOB

Kangelasluigusid * Episoodid lahinguist

Plekitööstus ja litograafia

G. LINHOLM

Igasuguste plekk-karpide, -tooside,
-nõude, -plakatite jne.
valmistamine.

Tuubitööstus

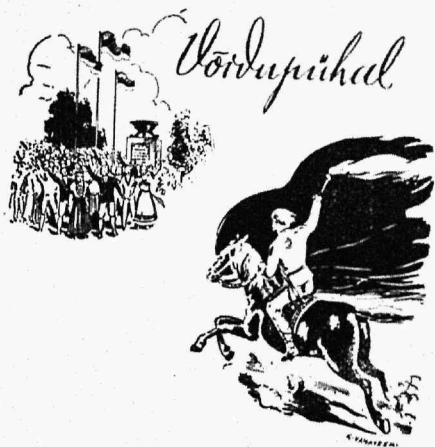
Artur A. LINHOLM

Valmistatakse tinatuube
nr. 0—11.

Töö headus kindlustatud.

VANA KALAMAJA 32,

TELEF. 439-93.

austame
rahva ühistöö
saavutusi.

Rahva ühise teevõtte väärikaubad

Kosutavaks suvekostiks — ETK jašu,
ETK kamajašu, ETK košv ja veinid.

Naudinguks suitsetajale — meister-
suitsud Ašto, Turist, Idamaa Kuld,
Kuldmedal; paberossitubakad Kotkas,
ETK. nr. 1 piibutubakad Sangar, Tun-
gal, Merikaru.

Ehitus- ja põllutöödeks — ETK nae-
lad, ehitustarbed, ETK värvid, ETK

põllutööriistad ja -masinad, ETK õlid j.t.

Puhastus- ja iluvahendid — ETK
pesu-, kumblus- ja tualettseebid, ETK
roheline seep, ETK koiniveed, puu-
der „Mury“ j. t.

Õppetöödeks ja matkaks — ETK
koolivihud, vesivärvid, iindid, ETK
peennašatööd, portfelligid, koolirani-
sad, ETK košvrid, ETK jalgrattad.

ETK tooted on väärilised tõusvale rahvale!

Vabadussõja Lood

Juuni 1937

Trükitud 7500 eksemplari

Nr. 9

Kaanel: Landesvääri purustaja
kindral E. Põdder (V. R. I/1) †

Pärast Riia vallutamist Eesfi vägede poolt 1919. a. juuli algul.

SRD juhte (autos vasemalt: div.-ül. kapt. K. Parts, div. staabiül. kapt. J. Poopuu (†), div.-ül. käsundusohv. lipn. A. Tilger ja Kuperjanovi partis.-pat. ül. al.-kapt. J. Unt) jutlemas ühe Riia elanikuga.

Kui landesvääri pealetung purunes

Veltv. Robert Pahv (V. R. II/3).

Skangali lahingul on määratu tähtsus sõjas landesvääriga. Edaspidine Võnnu vallutamine oli otsene tulemus sakslaste läbimurde likvideerimisele ja pealetungi seismapanekule Berse-Skangali lahingus, kus täieliselt purustati vaenlase löögigrupp, mis liikus Volmari sihis, ja sõjas juhtima hakkas eestlane.

Kalevlaste Malev lõi siin ühe oma ohvriterikkaimaid lahinguid — rivist löödi välja 58 meest surnuna, haavatuna ja põrutatuna, neist neli olid pealikud. Vaenlase kaotuseks oli 60 meest surnuna. Aga see oli kalevlastil ka üks kuulsaimaid lahinguid, mille järele ülemjuhataja kindral J. Laidoner saatis malevale tänutelegrammi, kiites meeste vaprust ja õnnitelles neid eestlaste hiilgava võidu puhul.

Suuri teeneid isiklikult näitas selles lahingus üles kalevlaste veltveebel Robert Pahv, meile tuntud Musta Pahvi vend. Robert Pahvi rinda dekoreerib praegu meie Vabadusrist ja Läti kõrgem teenetemärk, mis on saadud kangelasstegude eest Skangali lahingus. Praegu on ta ametis firma Oesterleini juures ja tegutseb pealikuna Kalevi malevkonnas. Palusime teda meie ajakirjale jutustada oma mälestusi.

— See oli 22. juunil 1919. Tulime Pihkvast. Ärasõidu eel oli mitmesuguseid kuulduisi, kus pidi seekord kalevlasti tarvis olema. Õige sõidu eesmärk selgus alles Valgas. Saabudes siia, oli jaamas sagimist palju, meeoleolu kõigil erakordselt elev.

Esimene sõjanõupidamine ja lähima tegevuskava arutamine toimus Volmari jaama hoones, kus kolonel K. Parts, tookord kapteni aukraadis, ilmus pika ja energilise kujuna kalevlaste pealiku juure. Umbes

Eesti veltveebel lätlaste kaptenina ja väeosa juhina ja esimese komandandina Skangali mõisas

samal ajal, kui oli määratud nõupidamine kalevlaste pealikutega, saabus soomusrongide diviisi ülemale ka teade selle üle, et lätlaste põgenemise tõttu oma seisukohtadelt on väerinne kujunenud vastupidi eelmise päeva seisundile, kus meie väed olid veel paar kilomeetrit Loode jaamast Riia poole põiki üle raudtee. Sel korral oli väeosade jaotus rindel järgmine, nagu võime lugeda vastavaist operatiivstaabi teadaandeist, j. n. — meie 3. jalaväe polk, 2. Läti Võnnu polk, Kuperjanovi partisanid, soomusronge ja 9. jalaväe polk. Lätlaste põgenedes murdus rinde joon raudteest vasakule järsku 90°-lise nurga all, s. o. piki raudteed, ja side 3. polguga katkes.

Rindesse tekkinud auku ruttasid sakslased suure kiirusega kasutama, saates raudteega peaaegu paralleelselt jooksvat maanteed kaudu tugevaid kahuritega varustatud väekolonne otse Volmari peale. Teatootoja ohvitser seletas suusõnal, et sakslased marsivad Volmari peale, haarates meie vasakut tiiba ja kogu Loode jaama all olevat väegruppi sügavalt seljatagant. Seepeale vastas soom.-rongide div. ülem kapten K. Parts lakooniliselt: „Meie marsime Riia peale ja teeme sedama sakslaste vasaku tiivaga!“

Kalevlasted asusid teele. Loode jaamast paar kilomeetrit Volmari poole, umbes Skangali mõisa kohal, peatati õselon. Kogu rindel oli hauavaikus. Oli jumalikemaid sooje ja selgeid juunikuu varahommikutunde. Mahaladimine toimus kiiresti. Esimesena laaditi maha 2. rood, kellele tehti ülesandeks vahetada ära soomusrong nr. 3 dessandi valvetõke Lissiti talus, mis asus mahaladimisepeaigast umbes poolteist kilomeetrit eemal.

Vahetus toimus. Kogu olukord aga oli vahepeal kujunenud järgmiseks. Sakslased olid oma Tolmari peale suunatud väegrupi jaotanud kahte ossa, millest suurem löögijõud oli sihitud Volmarile üle Skangali mõisa. Skangali mõisa, mis asub teederistil, on piiratud ruudukujuliselt kiviaiaga, mille raudteepoolsel serval asub läbipääsmatu soomülgas. Raudteelt aga mõisat ei näe, sest seda varjab männimets raudtee ääres. See kivimüüriiga piiratud „kindlus“, raudtee poolt soomülgast kaitstud, asetseb ise, nagu mõisamajad tavaliselt, kõrgendikul, mis n. ö. valitseb ümbrust. See mõisa-kindlus oli meie 2. roodu käes juba hommikul kohe jõulise rünnaku tulemusena ja ilma kaotusteta. Olime aga selle sunnitud andma käest, oleme avalikud, meie endi

Kalevlaste Maleva 2. kuulipildurite rood

süü läbi. Soomusetegemise-valorus unustati hoopiski laskemoona õigel ajal järele muretsema. Suureks õnnetuseks oli ka 1. roodu saatustlik eksimine teelt kolm kilomeetrit kõrvale — lätlaste kohaliku elaniku juhtimisel. Polnuks neid äpardusi, jäänuks ka ära kalevlaste väga ränk kaotus, mis tuli paratamata kanda mõisa pärasisel vallutamisel. Nüüd aga, nende äparduste tõttu, sai 2. rood, umbes 70 meest, endale varsti kaela kõik need sakslased, umbes kaks pataljoni, mis olid määratud meie Võnnu vallutajate — 1. jalaväe polgu II pataljoni ja ka hommikul soomusrongide ja teiste Loode ümbruses asetsevate eesti väekoonduste hävitamiseks. Selle füüsiliselt ja tehniliselt ülekaaluka massi survele — kaks pataljoni ühe röödu vastu — olid kalevlased sunnitud andma esialgu nii kergelt saavutatud Skangali mõisa tagasi sakslaste kätte. Teiskordne vallutamine ei läinud enam nii kergesti, tuli ohverdada nii palju paremate eestlaste verd!

Hommikul kell 4 alanud operatsioon oli nurjunud. Kella 10 paigu oli küps uus mõisa vallutamise kava koostatud kalevlaste adjutandi kapten J. Riisenbergi poolt. Tema oligi Skangali mõisa lõplik vallutaja. Oma vaksaku tiiva kindlustuseks saatis kpt. J. Riisenberg aseohvitser K. Vitsutiga ühe rühma kahe automaatpüssiga. Diviisi staabi pealetungikava kohaselt pidid Skangali operatsiooni vasakult, s. o. raudtee äärest metsa kaudu, toetama või, õigem, teostama haarangu Läti Volmari polgu I pataljoni, mis koosnes eelmisel päeval laialijoosnud lätlastest. Aga et lätlasi ei saanud just usaldada juba varem olnud kibedate kogemuste pärast, mis kalevlasil Hopa, Mõniste ja nüüd ka Skangali enda juures olid, saatsiski kpt. J. Riisenberg eeltähendatud

rühma oma mehi, et olla kindlasti kaitstud igasuguste halbade üllatuste eest. Need kahjuks siiski ka ei jäänud tulemata. Too rühm pidi asuma Silmaduli tallu, kust siis koos lätlastega üldisel peatungil pidi haaratama uuesti Skangali järele.

Vaevalt 20 minuti möödumisel tuleb aga joostes ja hingeldades kpt. J. Riisenbergi juure sanitar ja teatab, et Vitsut olevat väga raskesti rinnast haavatud. Selle teate saamisel määras kpt. Riisenberg minu Vitsuti asemele, ühtlasi kästes endale otsekohe kohale asudes ette kanda, kuidas see asi juhtus, ja olukorda üldse selgitada, sest teate-tooja sõnade järgi asuvat Silmaduli talus sakslased! Kohale jõudes selgus olukord.

Silmaduli talus, mis asetses keset metsa, raudteest kilomeetri kaugusel, asusid tööpoolest Läti Volmari polgu jalamaakuulajad! Lätlaste valvepost, kes polnud ikkagi veel teadlik sellest, et kalevlased juba kord hommikul olid vallutanud Skangali, nüüd aga asusid talust ligemale kaks kilomeetrit eemal — Berse kõrtsi juures, pidas talule lähenevaid kalevlasi sakslasiks, seda enam, et mõnel neist oli seljas sakslasilt hommikul võetud riideid, eralduseks vaid valge side varrukal või kiivriil.

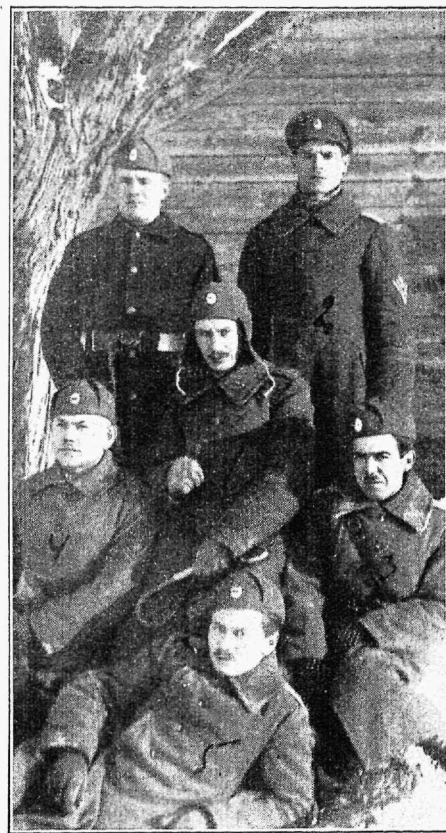
Eks hirmul ole suured silmad, nõnda ka siin. Lätlane, nähes feldgraus meest põõsaste ja puie vahel temale järjest lähemale tükkimas, ei hakanud pikalt juurdlema, vaid tulistas — ja tabas kalevlaste rühma juhti aseohvitser K. Vitsutit, kes oma rühma ees, küüruks ettepoole, liikus edasi. Kuul oli läbisetanud kaela ja tunginud seljast välja.

Saatnud Vitsuti ära kuue mehega — kandjaina — Loode jaama, jäi minu käsutusse veel 16 meest. Vahepeal oli välja ilmunud ka üks läti kapten, kes osutus lätlaste pataljoni ülemaks. Viimane, pidades mind tol ajal veltveebli ja kapteni vähe erinevate tunnuste tõttu kapteniks, tituleeris mind ka kaptenina, millise meelituse endale, lätlase ees autoriteedi säilitamiseks, ka hea laskisin maitsta. Tema hakkas vene keeles väga vabandama piinliku vahejuhtumi pärast meie mehe tulistamisel.

Asjad aga arenesid oma soodu ja hetk hiljem tekkis väga raskeid olukordi, mis võinuksid mõjutada kogu operatsiooni saatust.

Enne läti kapteni ilmumist olin sunnitud asetada automaadid Silmaduli talu põllu küngastele nõnda, et nad oleksid saanud võtta raudtee ja talu vahelise cru risttule alla, kui oleks tulnud sakslasilt mingit aktsiooni.

Eelmainitud jutuaajamine läti kapteniga sündis Silmaduli talu õues. Äkki keset kõnet lõhkeb talu õues kartetš-laeng, mis on lastud õige lähedalt — raudteepoolsest metsast. Läti maakuulajate komando, umbes 90 meest, kes asus kalevlastega umbes ühel lahingu-

Kalevlased, kuulipildujate roodu pealikud

1) pealik Boris Parm, 2) veltv. Aleks. Pent (vabatahtlik), 3) aseohv. Brandt, 4) van. all.-ohv. Allik, 5) van. all.-ohv. Treiberg

joonel, pistis jooksu juba esimeste paakude järele, ja ühes oma kapteniga! Vaevalt mõne lasu järele ilmus raudteepoolsest metsast nähtavale salkkond saksa ratsureid, keda võis olla umbes 40 meest. Taibanud olukorra äärmist tõsidust meie mõisa all tegutsevate roodude suhtes, keda oli ähvardamas tee äralõikamine raudteele laskemoona järele, ning teades ka sakslaste jõudude suurus, teadsin, et minu tegevusest oleneb nüüd väga palju.

Olles teadmatutes aga, kui suur võib olla meie vastas metsas olev vaenlase vägi, saatsin esimeses hädas ühe oma sõduri otsima läti kaptenit, et nõuda tema meeste liinile tagasitoomist. Saksa ratsasalk, kes pörkas meie kahe automaadi tule vastu, kadus metsa. Varsti leidis ka üks läti ohvitser, mis aukraadis, seda ei mäleta. See mees osutus läti maakuulajate komando ülemaks. Ka tema pidas mind „kapteniks“. Kasutades oma „kõrget“ aukraadi käskisin lätlast tuua jalamaid tagasi oma mehed rindele ja saata luure välja raudtee suunas. Lätlased tulid tagasi. Aga kui neist kümnel mehel ühe, vist lipniku, juhatusel kästi minna luurele, ütlesid nad sellest ära! Nõudsin aga kategooriliselt luure teostamist, ähvardades vastasel korral teha ettekande oma diviilile, kelle alla kuulusid ka lätlased. Suurte kauplemiste järele olid lätlased viimaks nõus minema, aga mitte midu kui kogu komandoga. Oma mehi mina

Soomusrong nr. 2. sanitar Böckler, langes Skangali lahingus

Kalevlased teatrit tegemas

neile kaasa ei sõandanud anda, sest pidin iga hinna eest hoidma Silmaduli juures meile väga tähtsat ja soodsat positsiooni. Lätlaste ahelik algas pikkamööda liikumist. Jõudnud vaevu sada meetrit talust eemale, tervitati neid sakslaste poolt mõne kahurimürsuga ja piüssitulega. See viis lätlased segadusse ja nad kadusid sinna, kust tulid, s. o. Silmaduli ja Berse kõrtsi vahelisesse metsa.

Kell võis vahepeal olla jõudnud juba 12 lähedale. Kõrvetav keskpäev. Mõisa all kees äge kuulipildujate ragin. Tulistati meie soomusrongidelt ja ühest Loode jaama pool asuvast patareist. Nähes, et lätlastist üldse ikka asja ei saa, saatsin ma minu juure ratsasideks määratud K. Tensingi (praegu kino „Moderni“ omanik), mõisa üle meie peade vinguvate kuulide vihma all, teatega kpt. Riisenbergi juure, palvega

saata toetust ja teatades sakslaste patarei ja ratsaväe olemasolust tema seljataga ning ka seda, et lätlasile ei maksa panna mingit lootust. K. Tensing, noor reaalkoolipoiss, oli varsti läbi ägeda tule tagasi minu juures. Hoolimata oma lapseeas oli ta väga vahva ja kohusetruu sõdur. Saanud kord käsu, täitis ta selle igal juhul, mis ka olnuks ees.

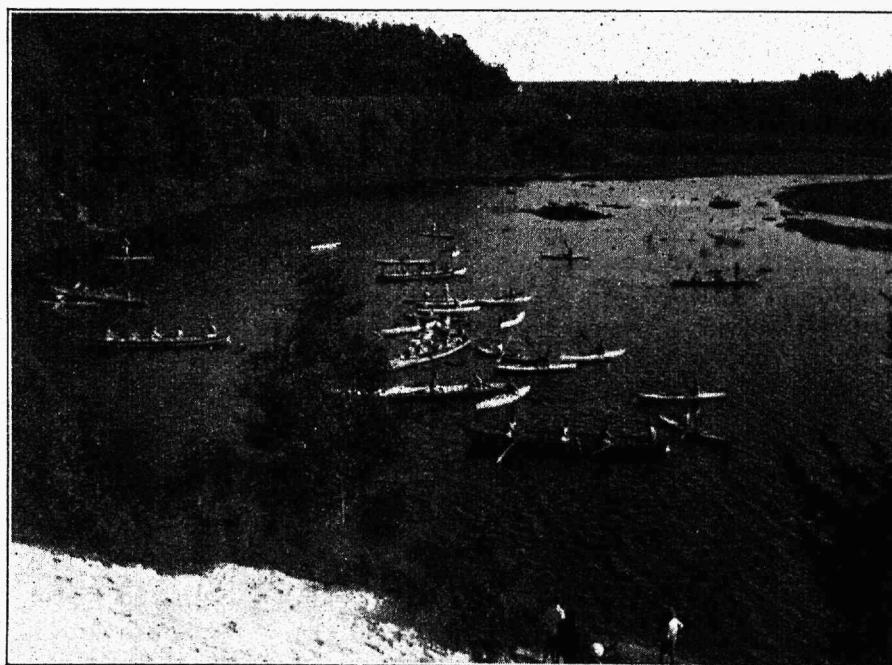
Kpt. J. Riisenbergi kirjalik käsk oli järgmine: „Kell $\frac{1}{2}$ 02 algab Skangalile üldine pealetung soomusrongide, kuperjanovlaste ja läti patareide toetusel. Toetust Teile võimalik saata ei ole. Lätlastel on ülesandeks haarata Skangali vasakult. Katsuge nende peale mõjuda, nende emakeeles (Riisenberg teadis, et ma valitsen läti keelt, olles talle varemalt tõlgiks). Sundige neid oma ülesandeid täitma minu nimel. Teatage,

mis suunas opereerite. Kpt. Riisenberg (allkiri).“

Jätsin sedamaid enda asemele tubli rühmavanema J. Keeseri ja ise läksin otsima läti kaptenit. Leidsin viimase kuskilt põllukraavist küürakil kuulatamas... Samal ajal eestlased käisid kõik püsti. Esitasin talle Riisenbergi käsu lätikeelses tõlkes. Vastuseks sain, et katsugu mina ise võõrana mõjutada tema mehi, kuna temale enesele olevat nad hakanud vastu! Mulle jäi aga mulje, et tol kaptenil endal tuli vaprust puudus, sest kraavist ei tulnud ta välja ka kogu meie keskustelu ajal.

Iga vana sõjamees teab, millist mõju avaldavad nõrgaverelisele harvas metsas üle peade vinguvad kuulid, mis siin-seal plaksudes tungivad puudesse.

Patareide tule ettevalmistuse ajal, mis oli vist üks ägedaimaid kogu meie Vabadussõja kestes vaikus ka vaenlase läkitatud kuulide vingumine metsas õige tunduvalt. Ning üle peade vuhisevate oma kahurite mürskude vingumine tõi ka lätlasile jälle elu sisse. Käies koos läti kapteniga tema meeste keskel ja käsutades neid kokku saime lõpuks paarisajamehelise salga. Sellele pidasin ma siis ka oma ainsa kõne „kaptenina“ ja see jääb vist mul elus üldse viimseks sellases olukorras ja lätlasile nende oma emakeeles. Tuletasin neile meele, et meie, s. o. eestlased, oleme tulnud neile, lätlasile, appi, nende isamaad vabastama, ja kas neil ei ole siis lõppude lõpuks häbi, kui kalevlased 16 mehega jäävad rindele, nemad lihtsalt ja põhjuseta plagavad metsa! Selle ajaloolise kõne mõju oli nii suur, et sain kogu lätlaste salga metsast välja ja Silmaduli talu õue joonele. Mõisa all oli samal ajal alanud ka lahingumüra ja ragin uue hooga. Aga lätlased jäid paigale ning alustasid endale mingite

Kalevlased enne liinile minekut suplemas ja meelt lahutamas

varjendite kaevamist! Tegin uuesti katsed saata välja luurajaid lätlaste hulgast, aga sellest ei tulnud jällegi midagi välja. Seepeale võtsin Tensingilt hobuse, et sõita üksi luurele. Läti kaptenilt sain kaasa ka väga hea Zeissi prismadega binokli. Hobuse pärast aga oli Tensingiga väike kauplemine. Ta nimelt kartis, et kui sakslased hobuse minu alt maha lasevad, kas siis temal ei tule selle eest vastutada!

Varustatult lätlase binokliga, Tensingi ratsuga, püss seljas, alustasin luuresõitu. Jõudnud üle meie ees oleva põllu ja eeltähendatud oru, peatasin hobuse, et ringi vaadata oma ümber. Näha polnud mitte midagi. Ent avalikult öeldes oli mul endalgi tol hetkel naha vahel siiski oma paras jagu hirmu või midagi säärast. Viimase võtsin tahtejõuga, leppides paratamatusega, kuna mina ometi pidin minema edasi, et lätlasile kui ka oma meestele näidata eeskujuga ja julgust.

Ratsutanud veel mõni sada meetrit, märkan äkki eemal rukkipõllulapi ääres, keset metsa rea mustendavaid kogusid! Peatasin hobuse. Asetasin ta nõnda, et osutatud kogudele ma jäin ühe tugeva männi varju. Süda põksub valjult, närvid on pinguli, olen ootel... Pantripilgud hoitud kogu aja kogudel, koban ümbrikust välja binokli ja hakkkan lähemalt uurima neid kogusid. Vaikus aga kestab edasi. Selgus, et sakslased on tagasi tõmbudes lätlaste petmiseks ja hirmutamiseks saanud hakkama õige omapärase võttega. Nad on tõmmanud maast välja rukki-kõrsi, mis juuni lõpul juba õige pikad, sidunud need nabrapea

kombel juurtepoolest otsast kokku ja asetanud ilusasti ritta põllu ääre, endistele laskepesadele, inimesi imiteerima!

Tulnud tagasi selle teatega, saan ometi viimaks lätlased liikuma. Aga nüüd on jälle uus äpardus häirimas meie ettevõtet. Loode jaama poolt metsast liigub meie suunas mingi inimahelik. Lätlased kohe tulistamas. Suuri vaevu suudan neid peatada. Aheliku lähenedes selgub, et see on meie 1. jalaväe polgu II pataljoni VI rood, kes on saadetud toetama meid mõisa haaramisel vasakult, mis algul olnud lätlaste ülesandeks.

Veel kord saan olla „kapten“. Ka selle roodu ülema ees, ja et juures on lätlasi, siis ei hakka ma ka ilmutama oma tõelist sõjaväelist „seisukohta“. Selles roodus oli kaks ohvitseri. Vanem noorim, nime ei mäleta, annab ka oma roodu minu käsutusse, kui olukorrad tundjale. Ise aga läheb ta ühes läti kapteniga otsima kpt. Riisenbergi, lahinguülesande saamiseks. Nõnda olen korraka läti pataljoni ja eesti 1. polgu roodu + 16 kalevlase ülemaks ja juhiks.

Vaevalt on mõlemad kaptenid jõudnud minu juurest lahkuda, kui algab mõisa juures päris põrgu. Korraka tulistavad ligi 30 kuulipildujat, 12 kahurit, 8—10 granaadipildujat ning pealeselle ligemale kahe pataljoni jalaväe püssituli kummalgi poolel kokku. Koondatud tulepõrgu kestab umbes 30 minutit, siis kostub vägev hurraa...a...a!! läbi suvise palava, otse leitsakuse keskpäeva õhu. Siis vaikib taas kõik äkki, kõrvus hundab veel vaid midagi.

Veidi aja pärast on ka tagasi mõle-

mad kaptenid ja lätlane teatab vene keeles, ise särades silmist, et tema peab punastama eestlaste ees, kes juba Skangali olevat vallutanud. Jätsin sedamaid lätlased koos 1. polgu meestega sinna paika ja, kogunud oma mehed kokku, asusin kiirmarsil mõisa poole teele. Poistel aga kange kartus, et teised võtavad nüüd kõik parema soomuse ära!

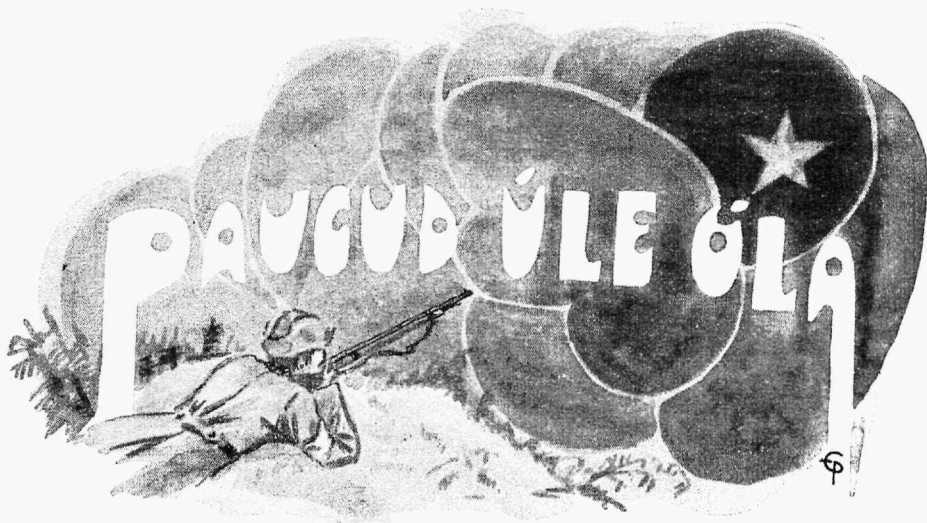
Mõisa jõudnud, ilmun kohe kpt. Riisenbergi juure. Ta samas määrab minu Skangali mõisa komandandiks. Esimeseks ülesandeks on puhastada mõisa sakslasist, elavaist ja surnuist. Esimesega antakse voli toimida oma äranägemise järele ja teised lastakse lätlasil mõisa majade taga kuskil maha matta. Siis hoolitseda selle eest, et kõik pealikud ja meeskond saaksid kiireimas korras süüa, kuna kõik olid vaid eelmise päeva õhtuse söögiga, kell aga näitas juba 2 läbi p. l. Söögiks lasksin tappa kolm vasikat mõisa karjast ja „sakste köögis“ mõisa virtinal valmistada kõigile ühise lõuna.

Söögi valmistamise ajal käisin läbi oma valvepiirkonna. Silla truupide alla oli varju pugunud mõnigi landesväärlane — päris poisikesohtu olid nemadki. Kuid meie omad olid siiski kanged.

Lõuna söödud ja paar tundi „leiba luusse lastud“ ning puhatud väsinud keha ja kosutatud vaimu, algas peatumata kiirmars Riia poole. Kõikjal tee ääres purustatud puud, siin-seal kraavis vedelemas kahurilaskemoona, tühje ja täis kaste, surnupealuudega ilustatud kiivrikandjaid saksa rauddiviisi koosseisu kuuluvaid mehi — laipadena, puies-teede purustatud ilupuude all.

Skangali lahingus langenud kalevlaste matus Valgas.

Kirjutanud kapral Ain Otse

'Autori'illustratsioonid

X lugu.

Suure taganemise algus.

Sammume vaikides pimedas öös mööda Tallinna maanteed. Tallinnas nimetatakse seda maanteed Narva maanteedeks, ja seal on ta niisama läge, üksluine. Astun nagu unes, mehaaniliseit. Juba ammu pole keegi suud rääkimiseks praotanud. Igapähe on tegemist oma enese mõtetega. Isegi suure jutuga sakslane luristab vihaselt oma ammukustunud piipu. Ümberringi valitseb sügav vaikus.

Ka 4. polgu mehed katsuvad meie vankriga sammu pidada. Kahes pikas hanereas liiguvad nad maantee servadel kitsastel jalgradadel. Vankri kohal astuvate meeste ähmased siluetid on näha vastu määrinud, nagu halvastipühitud, taevast. Vankri ees- ja tagapool astuvatest meestest annavad tunnustust vaid üksikud püssilae kolksatused vastu katlakest või vandesõna pimeduses komistava mehe poolt.

Seljataga on kõik hiirvaikne. Linna kohal vaid nõrk kuma päevasesest kahjutulest. Punastest aga mitte kõppu ega kappu.

Kergesti said nad meilt Narva, kui mitte arvestada nende kaotusi Kulgu juures, kus hävis paar kommunistlikku kütipolku...

Oleme juba Härjanurme mõisa kohal... Seal, äkki, õige lähedal meie seljataga kõlab püssipauk. Tekib segadus. Vankril istuv poiss annab hobusele piitsa. Äkilise tõmbega sööstuvad hobused ettepoole. Komistan kellegi üle. See on sakslane, keda tabas ootamata lask. Kõik edaspidine areneb pimeduse armulise katte all.

Kolisesed veerevad maanteel mahavisatud saksa lahingkiivrid, lartsudes kukuvad kastid ja seljakotid, ja siis pole muud kuulda kui kraavihüppavate meeste ähkimist ning jalgade müdinat eemal põllul.

„Paigale jääda!!! Rahu!!! Kes, kurat, laskis?... karjub lipnik Johannes. Sakslane on surnud. Hooletuse tõttu

lahtiläänud püss röövis viimasena Narvast lahkunud saksa sõjamehe elu ja ajas segi meie armetud read. Kes laskja oli, ei saagi me kindlaks teha, sest ümberringi valitses pimedus ja ühes teiste meestega on laskja kas ammugi kraavi põhjas või lippab jänesena metsa poole hirmutatud oma endalast.

„Tagasi!... Kõik tagasi!...“ kostavad eelpool vihased hüüded.

Lonkides, kõrvad loidis, tulevad kaugemale jooksnud mehed tagasi ja poevad end tähelepanematult teiste, maanteele jäänud, meeste sekka.

Oleme kõvasti ametis sakslase kallal. Mees on surnud, mis surnud. Asetame sooja laiba maantee kõrval, matmiseks, sest meil on võimatu täita seda püha kohust langenu vastu.

Mehed on maanteel rivis, aga ikka vedeleb maas esimeses hirmus mahaloobitud kiivreid, püsse ja seljakotte. Nähtavasti ei tulnud kõik mehed siiski tagasi, või häbenevad nad mahavisatud esemeid omaks tunnistada.

Korjame vankrile kõik, mis jalgu satub, ja laome vankrile. Saab kaunis kenake kuhki.

Nüüd liigutakse edasi juba palju ettevaatlikumalt. Et mitte uute soovimata üllatuste osaliseks saada, saadetakse osa mehi ette luurekorras. Ettevaatlikult hobuseid sammu käia lastes liigume meeste vahel edasi.

Nii saame liikuda edasi ainult mõned kilomeetrid. Oleme umbes Peeter-Risti kiriku kohal, kui selgub, et luurajate ettesaatmisest on suur abi.

Tumeda mürtsuga, ümbrust valgustades lõhkevad eelpool maanteel mingisugused mürsud. Tuld-sähvides lajavatav püssid...

Üks, kaks, kolm on meie maksim vankrilt maas ja maantee kõrval põllul.

„Ruttu lint... ruttu, kas, pagan, saab juba... närvitseb maksimi taga põlvili askeldav Johannes.

Ees kõlab püssipragin...“

Olen kuulipilduja kõrval. Meeleheitlikult katsun avada lindikasti. Selle

lukk ei avane. Kõik küüned on tagurpidi, aga lindikasti lahti ma ei saa.

„Ruttu, lint!!!“ kiirustab Johannes.

Togin jalgadega minu taga lamavat Pepsi, kes mulle topib lahtist lindikasti. Pean ise oma kasti lahti saama. Viimses hädas löön hambad kasti luku taha, keeran — lukk avaneb, kuid suu on täis peenikest hambapuru.

Laskmiseks meil aga seekord ei lähe. Paugutamine eelpool lõpeb. Varsti saame teate — punased on tagasi löödud.

Selgub, et see oli punaste ratsasalk, kes Narva-Jõesuus oli tulnud juba eelmisel päeval üle jõe ja müüid tahtis meil tee ära lõigata. Majade varjul olles võtsid nad meie luurajad käsigranaatidega vastu. Mis oleks küll siis juhtunud, kui poleks olnud kainestavat vahejuhtumist Härjanurme kohal?

Veel suurema ettevaatusega liigume nüüd edasi. Kuulipildujaid vankrile tõsta ei usalda. Veame seda mööda maad. Lahtine lindikasti kaenlas traavin kuulipilduja kõrval.

Enam midagi ei juhtu. Jõuame segamatult Repniku mõisa. Siia otsustatakse jääda öömajale. Väerinna staap, polgu staap ja terve Eesti rahvavägi on koos Repniku mõisa katuse all ja seepärast kipuvad ruumid jääma kitsaks.

Siin saame ka esimest korda päeva jooksul süüa, soolase heeringa kahe mehe peale, aga ilma leivata.

Merehulgu sabapidi näpu vahel sammume Pepsiga mööda mõisahoonet. Otsime kohta, kuhu saaks maha istuda ja sööma asuda.

„Vabariik kanika leiva eest...“ mõirgab Peps heeringat õhus vibutades.

„Aga mis jaoks on meil vankril koorrem seljakotte?“ tulen korruga hiilgavale ideele. „Mõnes neist leidub kindlasti midagi söögipoolist.“

Peps on muidugi kohe nõus. Otsime veel paar meie poissi üles ja ühisel jõul tassime seljakotid ning kastid vankrilt tuppa, kus neid sorteerima hakkame.

Kottide sisu on kehv. Lapitud pesu, must käterätik, villased kapukad, plekist kruuk ja lusikas. Ei midagi söödavat peale haganaleiva, mis pudeneb hädahoolel on keeratud ebaisuäravasse taskurätikusse.

Vesiste silmadega seisavad meie seljataga roodude mehed ja jälgivad meie tegevust. Neil endil puuduvad seljakotid.

Saame küll aru, et puistame nende kotte, kuid kes käseb visata kottimaanteele.

„Kes tahab selle kraami endale?“ lükkame läbisõritud seljakoti meeste poole. Kohe leidub üks, kes imekähku kõik süle kähmab ja nurka kaob. Nii leiab iga kott oma õige omaniku ja söödava hunnik meie kõrval aina kasvab. Mõnes kotis leidub isegi jupi ke vorsti, tüki soolatud sealih ja ühes koguni plasku samagoniga. Poisid nuusutavad järgemööda plasku haisvat

sisu ja ulatavad ta siis ühele tänulikule mehele, kindlasti õigele omanikule.

Nüüd tuleb õhtu nael — noobel nahast sumadan. Selle jätsime meelega viimaseks, nagu magusroaks. Üks poiss topib juba täägi otsa luku vahele, kui seljatagant ulatatakse talle võti:

„Mul üks võti taskus... Ehk see passib?...“

Võti passib tõesti. Sumadan on lahti. Siin leidub juba härrasmehe värk. Vaatan võtme andjat. Jah, matsipoiss ta küll ei ole.

Lumivalge pesu, ilusasti kokkupan- dud, puhtad taskurätikud, seebi-karp, hambahari, habemenuga, peegel, kõik on siin olemas. Ja söögikraami — seda on rikkalikult. Kanikas kuivanud saia, savikruusiga võid, tükike suitsu- liha ja vahapaberisse mähitult isegi kanakoib...

Poisid tõstavad rõõmukisa, kui kõik see padajän on lagedal.

Kõik pesu ja ilusastegemise vahen- did topitakse nüüd sumadani tagasi ja sumadan ulatatakse sobiva võtme and- jale. Mees ei puiklegi palju vastu. Võtab annetuse vastu ja kaob toast.

Nüüd algab meie pidu ja prassimine. Lõikame paksu kümnetollist pekki ja sööme seda mõnusa maa-rukkileivaga. Haganaleiva loovutame armulikult roo- dumeestele, kes seda hammustavad hee- ringa kõrvale.

Pikka pidu me pidada ei saa.

„Maksiim välja!...“ tuleb lipnik Jo- hannes ja lõpetab meie prassimise.

Lähem välja esimese vahetusega. Peame valvama maantee kõrval suure kase all.

Punased aga ei taha ega taha tulla. Uni kipub vägise peale... Ikka tihe- mini ja tihemini leian, et mu pea on vajunud rinnale...

Änkan kõvast raputusest. Juhmide silmadega vaatan näkku lipnik Johan- nesele, kes on kumardunud üle minu.

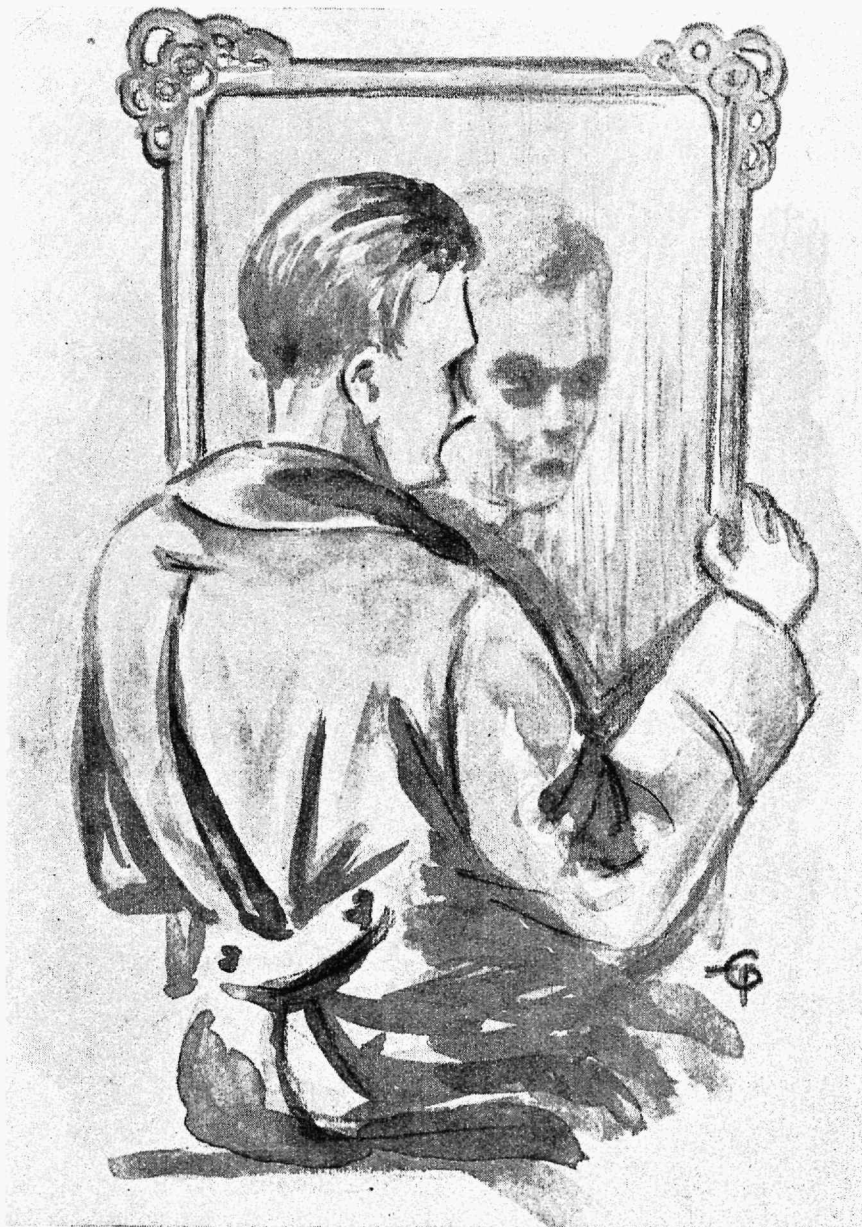
„Kuulipilduja juures ei tohi magada,“ noomib ta veel siis, kui sammume möö- da üksikuist valvepostidest, kes konu- tavad maantee kraavis, pimedusse uppu- nud mõisahoonel lähedal.

Raske õhk lööb mõisa uktsel meiele vastu. Mitte jalatäit maad pole kusa- gil vaba, kuhu võiks langeda ja ma- gada, ainult magada...

Unest segase peaga ja taaruvate jal- gadega loperdan üle raskes unes viibi- vate sõdurite, kes magavad igasugustes võimalikkudes kohtades ning poosides. Otsin kohta, kus saaks kas või püsti natuke tukkuda. Seda on aga siin võt- matu leida.

Isegi toolidel ja laudadel ning laua all magavad väsinud mehed ramprasket und.

Lõpuks leian siiski vaba koha. See on kitsas peegialune laud, millele ro- ning suurte raskustega, ja nägu vastu peeglit surudes vajun sügavasse unne...

Justkui tontlik viirastus...

Justkui tontlik viirastus vahib enne uinumist mulle peeglist vastu mu oma hall, augus silmadega, pesemata nägu...

XI. lugu.

Nelikümmend kilomeetrit.

Ajan vaevaga silmaluugid lahti. Va- hin oma enda vihasesse näkku. Kael on kange ebamugavast asendist ja käed surnud peegli ümbert kinnihoidmisest. Nüüd alles märkan, et istun paruni- proua puudritopsi ja mingikarbi otsas. Ristluud on sellest kanged nagu luu- tõbisel lehmäl. See oli tõesti kunst- tükk, selle kitsa serva peal magamine.

Lasen käed lahti ja samal pilgul la- man põrandal oma valutavate kontide hunniku otsas. Hüigla pingutustega ajan end püsti, et meie poiste järele ümber vaadata.

Paljud öömajalised on juba lahkunud. Mõned üksikult, mõned portsuviisi, et aga kaugemale jõuda pealetungivast vaenlasest. Kuulipildurid on aga kõik

kohal. Ükski ei puudu. Teistele ees- kujuks oldes lahkume viimastena Rep- niku mõisast korralikus rivikorras — ohvitser ees ja „soldatid“ järel.

Meie poisse on lust vaadata. Julgelt, elurõõmsalt, rind ees, sammuvad nad edasi. Pingutan oma valutavaid konte, et mitte üldist muljet rikkuda. Aga mis viga on teistel poistel rinda ette ajada. Peps magas paruniproua maga- mistoas kummutilaekas, pehme daami- pesu otsas, üks poistest oli leidnud koha puhvetikapil, teine ööbinud avaral aknalaual, kolmas köögis laua all j.n.e. Ainult mina pidin leppima nii ebamu- gava asemega, nagu on seda ühe daani minkimislaud.

Mõni kilomeeter edasimarsitud, on ka minu luud-liikmed painduvad ja meel rõõmus. Kõva nälg annab end varsti tunda. Käime sees mitmes talus, kuid igal pool saame ühe ja sama vastuse:

„Meil pole endilgi midagi suhu pan- na, veel vähem teistele anda.“

Jõuame kuulsate Vaivara Sinimägede

juure. Need mäed on imelikud. Eemalt vaatad, et on mäed, aga kui jõuad lähemale — ei olegi mäge, on vaid künklik maa. Jõuad aga veelgi kaugemale ja vaatad seljataha — seal on jällegi mäed — kaetud õrna sinise looriga.

Sinimägedel satume veneaegsetele kaevikutele, mis siik-sakina looklevad puude vahel mööda künka külge.

„Ideaalne koht sõjategevuseks...“ takserime Pepsiga kaevikuid.

Vist arvavad ohvitserid sama, sest siin peatutakse ja lastakse mehi puhata. Sel ajal, kui vanemad mehed keeravad suitsu ja arutavad lahti oma jalad, et kuivatada higiseid ja räbaldunud jalanartse, kolavad nooremad poisid ühes ohvitseridega mööda kaevikuid ja valivad positsiooni. Ohvitseride ülalpeost paistab nagu kavatsetaks siia asuda uuele kaitseliinile.

Valime parajasti kuulipilduja pesa jaoks kohta, kui Peps hakkab tantsima:

„Inglased!!! Vaadake, inglased!!!“ vehib ta mere poole.

Ranna lähedal manööverdavad tõesti kaks laeva.

Ka teised mehed on juba laevu märganud.

Kõik on püsti, vibutavad õhus peakatteid ja juubeldavad:

„Inglased!!! Liitlaste sõjalaevad!!!“

Unustatud on väsimus ja tühi kõht.

Kaua me aga rõõmustada ei saa.

Ühe laeva küljelt kerkib õhku õrn valge pilveke, kuuldub tuttav hulgu mine ning kusagil meie seljataga värib õhk granaadi lõhkemisest ja siis alles kostab mereilt tume laskepauk.

„Enamlased, raisad...“

Nüüd ei pea mehi ükski vägi. Kõik kaovad puude vahele. Paljasjalgetel pole isegi niigi palju aega, et tõmbaksid saapad jalga. Paljajalu, nii nagu nad on, lippavad nad metsa, saapad ja

nartsud näpus, et aga mitte teistest maha jääda.

Sinimägedesse kaevikusse asumisest ei tule midagi välja.

Taganemine võtab jällegi kiire tempo. Võib karta, et punased saadavad dessandi maale ja lõikavad meil taganemise tee.

Tükk aega klobistame mööda metsi ja künkaid ning auklikke külavaheteid, enne kui julgeme uuesti maanteele ilmuda.

Surmani tüdinenult marsime edasi. Sel päeval nähtavasti ei taheta üldse enam puhata.

Vastu õhtut keerame maanteelt 90-ne kraadilise nurga all sisemaa poole ja jõuame varsti välja raudteele.

Siin satume kokku õnnega. Raudteetülesõidukohal on putka ja selle kõrval dresiina. Tõstame dresiina rööbastele ja laadime sellele kõik meie sõjamoona. Palju seda ei ole. Pool pütti heeringaid, paar-kolm kotti jahu, mõned kastid padruneid ja kuulipildujad.

Pakub nagu vaheldust pärast lagedat maanteed liikuda raudteel.

Mõlemal pool kõrged saladuslikult kohisevad männi- ja kuusemetsad, peakohal riba tumedat sügisöö taevast ja selle all meie armetu, jalgu järelvedav salgake, lükates ees rasket sõjamoona-ga täislaaditud dresiinat.

Varsti on kottpime...

Truult dresiinat lükates sammume vastu pimedusele, metsade salapärasusele.

Paistab nagu ei tahaks tulla lõppu metsale ja pikale ööle.

Pekstes üksikokselt saapaninasid vastu liipreid lükkan kinnisilmi dresiinat; selg küürutamises nii ära vajunud, et kaob igasugune tahtmine teda kunagi sirgu ajada.

Taban end mitu korda magamast, jalad liikumas mehaaniliselt.

Eelpool vilguvad tuled...

„Jaam...? reageerib apaatselt mu unine aju.“

Silmad väsimusest kinni vajumas, murrame kusagile sisse. Niipalju siiski märkan, et see on suurem kaupluseruum.

Toore ükskõiksusega pühin letilt kõik, mis seal leidub. Kaalud, kaaluvihid, nõõrikerad, pakkimis-paber — kõik lendavad põrandale. Ronin letile, torkan mingisuguse kõhuka mapi endale pea alla ja unustatud on päevased vintsutused...

XII. lugu.

Väejooksikud, Pühajõe ja vingusurm.

Hommikul leiame, et oleme Jõhvis. Nelikümmend kilomeetrit vehkisime maha ühe päevaga. Jalad annavad end veel tunda kui ronin maha poeletilt. Öösel olime tunginud sisse Jõhvi Majandusühisuse kauplusesse ja kõhukas mapp, mida kasutasin padjana, on maameeste vekslite mapp. Samasuguseid mappe igasuguste arvetega, võlakohustustega ja allkirjadega leidub nurgas terve kapitais, aga söödavat peale soola pole leida kusagil. Üks poistest nuhib siiski kusagilt välja kartuleid. Keedame neid siinsamas kaupluses asuval raudahjul. Kugistame need tuli-palavalt ja siis kaome tasapisi vaatama alevit ja hankima teateid meie edaspidisest saatusest.

Tagasi tulles ootab meid üllatus. Esiteks on lipnik Johannes meile välja kaubelnud korraliku söömaaja, tubaka ning seebi. Teiseks on Jõhvi sõitnud kooli-venna Palmi isa, ilmatuvägeva volitusega ülemjuhatajalt, et ta tohib oma poja viia liinilt koju.

„Muidu ma siit ei liigu, kui ainult ühes teiste poistega,“ on Palmi-poisil kindel otsus.

Ei aita isa seletused ja palumised. Poiss jääb kaljukindlalt oma otsuse juure. Et oma isa liinile tulekust siiski kasu saada, laseb ta oma isa kõik kaasasoleva raha jagada kuulipildurite vahel. Siis röövib isa villased kindad ning proovib selga isegi isa „linnahnahkse“, kuid see on kahjuks liiga suur poisi ahtakesele kogule. Rahadest purulagedaks tehtult sõidab isa koju, kus lubab astuda samme, et kõik koolipoisid liinilt koju kutsutaks.

Pärast Palmi isa ärasõitu läheme kõik alevisse raha sirgeks tegema. See ei ole sõja piirkonnas aga naljasi. Kaubandus on surnud — keegi midagi ei müü.

Oleme Jõhvi jaamas. Üksikult ja salgakaupa on siin Narvast taganenud koolipoisse ja rahvaväelasi, kes ronivad vagunitesse, et sõita koju.

Tulge kaasa, mis te siia Jõhvi tilkuma jääte?“ meelitavad meid ärasõitjad.

Jaamast tulles läksidki mõned poisid nutulauluga lipnik Johannese juure:

Lükkan kinnisilmi dresiinat...

L.-r. soomusrong nr. 3 Ostrovi all 1919. a. suvel
soomuseks saadud kartuleid keelmas

„Kõik sõidavad Tallinna, — misjaoks peame meie veel siin olema?“

Lipnik Johannes, arvates, et poisid on tema juure saadetud ühist komando soovi teatama, käsutab jalamaid kõik kuulipildurid ühes maksiimiga Majandusühisuse ette rivisse.

Kurja, halbaennustava näoga jalutab ta paar korda rivi eest läbi ja pöörutab siis vihaseks:

„Kes te olete, kas jooksikud?“

„Vabatahtlikud koolipoisid, kaitse-liitlased,“ pöörutavad poisid vastu, kuna mõtleme, et see on õppus. Sai ju vene ajal tuubitud küll ja küll säärast kooris vastamist.

„Hästi! Praegusest momendist peale kuulute 4-da polgu koosseisu. On kellegi selle vastu öelda?“ kärgib lipnik Johannes edasi.

„Ei ole!“ kostab ühine vastus.

Vahejuhtum on likvideeritud

Vastutasuks meie tublile esinemisele viib lipnik Johannes terve kuulipildurite komando rivikorrast lauluga supikatla juure sööma, ja kõhud tublisti täis söönud, marsime jällegi kõlava lauluga tagasi oma korterisse.

Õhtu eel asuvad kõik Jõhvis viibivad väeosad ühte pikka rivvi.

Lahkume Jõhvist.

Seekord juba edasi — Narva poole.

Mõned kilomeetrid liigume muretult üldises rivis, siis aga võetakse tarvitusele kõik sõjalised ettevaatusabinõud. Liigume edasi pikkamööda — jupikaupa. Luurajad eel, luurajate järel väike salgake ja salgakese taga meie peajõud.

Pimeneb...

Leiame Pepsiga, et esimese väikese salgaga koos liikumine on kõige huvitavam.

Salgake peatub Pühajõe ääres. Kõrge

kuusemetsa all on kõrts ja kõrtsis lahke kõrtsimamma. Meie ilmumisel lööb ta kohe panni tulele ja hakkab säris-tama seapekki.

Siin saame teada, et punased vallutasid eelmisel hommikul ilma püssipauguta Narva.

Pakume kõrtsimammale toidu eest raha, aga ta ei taha meid kuuldagi.

See läheb teil endilgi vaja,“ lükkab ta pakutud raha tagasi.

Virumaal leidub siiski üks lahke inimene.

Nüüd lähen häbematuks. Söögi ajal rippus minu lähedal ahju küljes kaunis puhas käterätik. Viskasin sellele juba kõrtsi astudes silma. Just täpselt samasugust rätikut läheb mul vaja. Veendun selles ikka rohkem ja rohkem. Lahkumise momendil astun otsustavalt kõrtsimamma juure:

„Müüge mulle see rätik.“

Eit jääb suuril silmil mu otsa vahtima. „Tahan seda kaelarätikuks, — ilma on öösel juba vilu,“ selgitan.

„Aga see on ju noorehärna õrnale nahale kare,“ hädaldab eit. „Ja kindaid, sul väetikesel, ka ei ole.“

Eit veereb tahatuppa. Tagasi tulles on tal kaasas kirevad labakindad ja komps pesu.

„Mul siin ühed kindad seisavad jõude. Reod on väikesed ja näe, siin on veel üks paar kadunud vanamehe aluspükse.“

Mis mul nüüd viga sõida! Kaelas tubli linane käterätik ja käes kindad, mida õieti ei raatsi kandagi, nii ilusad ja kirevad on nad.

Teised poisid lõhkevad kadedusest. Oma lohutuseks ajavad nad kõige tee segast juttu, et kõrtsimamma on minule silma visanud ja nüüd on minu püha kohus talle kosja minna.

See on selge kiusujutt...

Hilisööl jõuame pärale — Voka vallamajja.

Meid lahkus Jõhvist küll kaunike hulk, kuid Voka vallamajja mahume kõik puhkama. Heidame põrandale õlgedele. Mingisugune vallategelane on meil kõvasti abiks ahjude kütmisel ja meeste paigutamisel, et neid hästi palju mahuks ühte tuppa. Ka lubab ta valvata sellele järele, et ahjud saaksid õigel ajal suletud, nii et poisid vingu ei sureks. Varsti magame kõik peale valvurite...

Mingi seletamatu tunne sunnib mind ärkama.

Uimase, nagu kuidagi tühja peaga, taarun üle magavate kaaslaste välja, et ukse kõrval „vaadata, mis ilm teeb“.

Vaevalt avan välisukse ja neelan paar suutäit värsket õhku, kui mulle antakse nagu puuga pähe. Hukun totsti ukse kõrvale...

Hädavaevu ajan silmad lahti.

„Meie poisid ... vingu käes ...“ sähvab läbi valutava pea. Komberdan suurte pingutustega vallamajja tagasi ja hakkam äratama uimaseid mehi. Vastumõeldelt põrisesed ajavad poisid end jalule. Mõnda neist tuleb õige kõvasti sakutada, enne kui jalad alla võtab.

Vallamaja esine pakub huvitavat vaatepilti. Iga mees, kes värsket õhku kätte tuleb — kukub maha nagu jahukott. Ukseesine on nagu politseiarestimaja pärast karskuspüha. Tuigerdades ajavad mõned mehed end jalule, kuna uued juuretulistid nende asemele kukuvad. Nõrgemate südametega mehed kergendavad olemist sellega, et õõgivad siinsamas ligiläheduses.

Üks on kindel — meid taheti meelega mürgitada. Otsime kõikjalt eelmise õhtu valla tegelinskit, kuid meest pole leida. Küllap ta aimab, mis teda ootab!

KAHEVÖITLUS LANDESVÄÄRI OHVITSERIGA

Liitlaste vahetalitusel sobitatud vahe-
rahu ajal Võnnu all landesväär vaid
koondab oma ridu, vedades eesliinile
juure uusi väiüksusi, et eestlastel seija
tagant anda surmavat lõpphoopi, kuna
need samal ajal olid sunnitud sõda pi-
dama enamlastega pikal rindel, Narva-
Jõesuust alates kaugele Pihkva tagus-
teni.

Ootamatult landesväär katkestabki
vahe- ja ründab.

Kuid ka meie väejuhatuse ei seisnud
tegevusetult, vaid saatis Võnnu alla
vastu samuti uusi, võitluses karastatud,
väiüksusi.

Nii võetakse Narva alt frondilt meie
I. rügemendi II pataljon, laetakse ron-
gile ja saadetakse teele. Vaivara jaa-
mas on sel vastas diviisi kindral A. Tõ-
nisson, kes peab meestele sõjameheliku
kõne, selgitades, et neil tuleb nüüd
vastu minna parunitele, meie igipõlisele
vaenlasele, kes oma äsjase äraandliku
tegevuse tõttu on väärt vaid seda maad
väetama, mida ta orjastada tahab.

„Palja-käsi peksame nad tagasi!“
kuuldub vaimustatud hüüdeid meeste
suust.

„Ei, suurtükid, kuulipildujad ja püs-
sid saate kaasa,“ öiendab kindral, ja
rong, tulvil sõdureid, kelledest igaiüks
põleb tahtest võita, jätkab ajuga teed:
Võnnu all käib juba võitlus elu ja sur-
ma peale, sinna on abi hädasti vaja.

Ešelon jõuab Volmarisse. Vastas on
operatsiooni juhataja kindr. Põdder, kes
peab meestele jälle vaimustava kõne
ja lõpetab: „Nüüd õkva vaenlasele vas-
tu!“ näidates käega landesväärilaste
frondi poole.

Ja 22. juuni varahommikul, otsusta-
val Võnnu lahingu päeval, 1. jalaväe
rügemendi II pataljon marsib välja
Volmarist Starte rajooni, frondi lõikes-
se, kus landesväär oli läti rügemendi
rindest läbi murdnud, et pidurdada
nüüd sealtkaudu hooga meie seljataha
edasitungivat vaenlast.

Pataljoni eelväs liigub 5. kompanii.
Kapral Lubi, keda hüütakse „soomus-
vestiks“, ta kandis talvel tavaliselt vaid
lambanahkset pihtkasukat, hoolimata
oma hulljulgetest tegudest ja retkedest
jõi vaenlase kuulidest ikka puutumata,
nagu oleks tal seljas soomusvest; sama
Lubi on kahe venna Külaga eelpiil-
konnas.

Spronge talu juures nad kohtavad
landesvääri luurajaid, kes kaovad otse-
kohe meie omade eest. Kuid Starte
kõrtsi juures asuvad ees landesvääri
peajõud. Meie pataljon sellest teada
saanud, hargneb lahingukorda. Kuid

5. kompanii, kes seni liikus ees, oota-
mata teiste kompaniide järelejõudmist,
tormab otsekohe peale. Selle esirindades
on kapral Lubi, veltveebel Noor ja
teisi paljudes lahingutes karastatud
sõjamehi.

Mehed peavad oma töotust. Ootama-
ta ohvitseride käske nad trügivad üks-
teise võidu edasi. Võitlus tiivustab ja
kõigil on tahtmine iga hinna eest võita.
Kiire ja võimas rünnak lööb landes-
vääri read segi. See taganeb ja jätab
ühe kuulipilduja Starte majade vahele
taanduvaid osi katma ja eestlasi pi-
durdama.

Kuulipilduja tabav tuli ei lasegi meie
osi edasi. Kuid nüüd kapral Lubi roo-
mab mööda kraavi kuulipildujale lähe-
dale. Hästisihitud lasuga ta haavab
kaelast üht landesvääri kuulipildujat.
Selle kolm kaaslast tahavad nüüd põge-
neda. Meie kuulide sadu löikab aga
neil tee eest ja nad peidavad end kar-
tulikuhaaku, kust nad võetakse vangi.

Lahing on läbi! Võit on käes! Ringi
on maas 50 sakslase laipa, saagiks on
5 raskekuulipildujat, hulk püsse, va-
rustust ja kolm hobust.

Ka Lubi saab saagiks Starte kõrtsi
juures saduldatud hobuse, hüppab selle
selga ja kihutab üksinda luurele Sarini
talude suunas, mis asetsuvad 1,5 kilo-
meetrit Starte kõrtsist lõuna pool. Ta
jõuab talude juure. Tee ääres on
taluperemees. Lubi küsib: „Kas saks-
lasi on külas?“

Peremees vastab: „Ei ole. Tagane-
sid Riia poole.“

Lubi palub peremeest enne juua

Lubi palub juua. Talle tuuakse too-
biga piima. Lubi palub peremeest enne
juua. See jääb imestanult eestlase
otsa vahtima, et kuidas siis, ise tahtis
juua, aga nüüd joogu ma ise?

Lubi seletab, et piim võib olla mürgi-
tatud. Nüüd peremees rüütab esime-
sena meeldi ja ulatab toobi meie sõ-
durile. Lubi kinnitab piimaga keha ja
sõidab edasi. Veidi maad jõudnud Riia
poole ta näeb: üle välja läheb üks saks-
lane, binokkel kaelas ja revolver ka-
buuris vööl. Lubi kihutab tähelepane-
matult talle järele ja umbes saja sam-
mu pealt laseb sakslase pihta paugu.
Ta ei taba. Landesväärilane pöördub
ringi, näeb ta peale ajavat eesti ratsa-
nikku, kel püss on palges, heidab ene-
sest binokli ja tõstab käed üles, et end
vangi anda.

Lubi jõuab landesväärilase juure ja
käsutab, öeldes „weg“, „weg“ — et see
läheks ta hobuse ees. Kuid sakslane,
end nähtavasti kogunud, hakkab põikle-
ma, otsides võib-olla soodsat võimalust,
et ratsanikku hobuse seljast maha tõm-
mata. Säärast kavalust sakslased olid
kasutanud maailmasõjas: Kõrgel hobu-
se seljas ratsanik on lähivõitluseks
alati halvemas olukorras kui ta kõrval
maasolija. Kõik see käib läbi Lubi mõ-
tetest ja talle ei jää üle muud kui
sakslasega teha lõpuarve. Ta tõstab
püssi palge. Käib pauk. Kuid, oota-
matult, sellest püssiraud lööb lõhki!
Silmapiilkelt landesväärilane haarab
püssi ja lööb sellega. Hoop langeb sa-
dulale, tänu jumalale, riivates vaid
Lubi parema käe varrukad. Välgnäki-
rusel on Lubi nüüd hobuse seljast maas
ja, hüpatas ümber hobuse, annab saks-
lasele hoobi vasaku käega — ta on ni-
melt vasakukäeline. Landesväärilane
tõmbab pussi ja tahab sellega vastu
lüüa. Kuid juba on Lubi jõudnud ha-
rata ta käest, murrab selle tagasi ja
puss kukub sakslase käest maha. Kahe-
võitlus elu ja surma peale jätkub. Lubi
peksab lööke landesväärilasele näkku ja
lõua alla, kuhu aga saab. Kuid äkki
sakslane saab ta parema käe sõrmed
endale suhu ja närib neid..., närib väi-
kese sõrme luu kildudeks. Vaatamata
valule Lubi annab edasi vasaku käega
lööke. Juba sakslase ninast ja suust
jookseb verd. Võtnud kokku kogu oma
jõu, Lubi annab vihaga kaks tugevat
lööki oma vastasele lõua alla ja tõm-
bab siis parema käe selle hammaste
vahelt. Nüüd sakslane hüppab ham-
mastega Lubi kulmu ja hammustab ka
selle katki. Paari löögi järele, tehes
äkilise tõuke peaga, on ka kuld vaba.

„Riia balsam“

Kirjutanud E. Parel (Brackel) (V. R II/3)
Vabatahtlik õppursõdur

Meile, lihtsõduritele, anti balsamit rongil õige mitu korda. Tulime paarikümne-kraadilise pakasega mõnest dessandist tagasi, kohe kärkis rongiülem:

„Mannov, anna igale sellile üits tubli kärakas!“

„Sellid“ löid endid laovaguni ukse taha sappa ja Mannov ei olnud kitsi — mõõtis igale sellile pisikes peekritäie Riia balsamit ja ulatas vaguniuksest välja. Ohvitserid ja need mehed, kes olid kaptenarmuse isiklikud sõbrad, need said muidugi rohkem. Kui peeker oli triiki täis, rüüpas Mannov kuhja pealt ära, et kallis märjuke ulatamise juures maha ei löksuks. Balsami jagamise lõpuks oli Mannov nendest kuhjade päästmisest alati imelikult heas tujus ja tõmbas heleda häälega lahti oma armsama laulu: „Kalamees mängib, kaugele kõlab lauluviis oru sees...“

Iga mees, kellele ta ulatas peekri, pistis viina kohe ühe söömuga hinge alla, lõi mõnu pärast peoga laksu vastu libedat ja vettinud kasukahõlma ning sülitas lumele mahlaka laraka.

Mina olin siis noor jõmpsikas, kes neist parematest maailma asjadest ei osanud veel suuremat lugu pidada. Esi-

mese korra katsusin juua teiste eeskujul, kuid viin läks hingekurku. Pidin sealsamas hingekeste välja lakkastama. Vanemad mehed noomisid kaptenarmust:

„Mis sa raiskad viina!“ Ka mina arvasin seda, sest mõni tera sahariimi või lusikatäis marmelaadi oleks mulle palju kenamini maitnenud.

Järgmine kord läksin viina järele juba plaskuga. Valasin viina plaskusse ja riputasin vaguni seinale. Nii kogusin endale liihikese ajaga kaks plaskutäit viina. Plaskud olid aga suured alumiumist Vene sõjaväe plaskud ning oma $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ toopi mahtus kummassegi kindlasti.

Viina mõtlesin kasutada kuulipilduja jahutajasse valamiseks, sest külmal ajal kippus vesi seal jäätuma. Kinnijäätunud kuulipildujaga oli aga dessandis igavene häda ja tõgamist oli laialt, kui maksimka laskis ainult üksikuid pauke. Vea sindrinahka vahel oma paarkümmend kilomeetrit ja lõpuks teeb ta sulle veel pöörast häbi.

Korra võtsime punastelt vägisi ära kuulipilduja, mille jahutajas oli vee asemel samagon. Roodu mehed said

sellest haisu ninna ja enne nad rahule ei jäänud, kui olid samagoni makaroni abil maksimist välja imenud.

Meie, kuuliviristajad, olime kõik koolipoisid ega osanud sellest kraamist siis lugu pidada — imestasime ainult, missuguseid jooke vanemad mehed tarvitasid. Nad jõid liikvat, kõlmivett, seebikivi-samagoni ja igasuguseid arstirohte, kus aga leidus piiritust. Krasnaja Gorka all jõi üks mees velskeri kokotist salaja ära seebipiirituse. Natuke aja pärast hakkas ta suust välja ajama seebivahtu ja lõpuks oli seda vahtu niipalju, et oleks võinud sellega tervel rügemendil habet ajada ja vahtu oleks ülegi jäänud. Seesama vaht saigi mehele äraandjaks...

Ükskord siiski passis peekritäis balsamit väga hästi. See oli siis, kui võtsime punastelt rea jaamu pärast Tartut.

Olid õhku lastud kõik jaamade pumbamad. Võta vedurile vett kust tahad! Iga veetilga pärast ei tahtnud sõita Tartu, ja nii siis juhtus, et täitsime veduri tendri täis raudtee äärsest ojast. Kõik soomusrongi supiämbrid olid platsis. Ojast kuni vedurini oli tihe ahelik ning täis veeämbrid anti seda mööda edasi. Tõesti palju vett võib üks vedur neelata! Külma oli ka oma 20 pigalat, ja ei olnud ime, et olime natuke aja ajaga kui elavad jääpurikad. Kõht hakkas hirmsasti valutama. Olime tõesti ära teeninud selle napsi, mis meile anti pärast töö lõppu.

Ei saanud veel keegi õieti vagunisse sooja minna, kui käsutati uuesti kõik püssidega välja. Olid jõudnud kohale kindral Laidoner ja Soome kindral Wetzler, et vaadata üle meie löögiväeosasid.

Tegime paraadi 20-kraadilises pakases, öösel, rongi helgiheitja valguses. Seisin seal kõhuvalust kõver, jalad harkis ja püss kuidagi pihus. Helgiheitja kiirtevihk oli juhitud meeste peale. Saadud naps hakkas ka kuidagi imelikult mõjuma. Kõrged külalised jõudsid minuni. Võõras kindral jäi seisma ja uuris mind tükk aega. Kannatasin pilgu välja, ja tegin ette nii jõhker näo kui iganes oskasin.

Nüüd ütles Soome kindral omad ajaloolised sõnad: „Nekrassivõi, no bojevoi“ kõva kindralihäälega, kuid viletsas vene keeles. See sai kiituseks määratud kogu meeskonnale, kuid käis muidugi ainult minu kohta. Soome suurim

Nüüd sakslane haarab Lubil kõrist. Viimane teeb paar sammu tagasi — ja nad langevad koos maha. Võitlus jätkub pikali olles. Rabeldes nad tõusevad mõlemad üles. Sakslane saab uusi hoope

Sakslane saab uusi hoope näkku

näkku ja nüüd ta suust ja ninast juba pritsib verd. Ta jõud kaob ning tuigerdades ta hakkab nüüd paluma. Vahhepeal, saanud mahti, Lubi tahab maast võtta munakivi — kui kuuleb jutukõminat. Kas omad või vaenlased? Vilksatab ta peas mõtte. Ta kuulatab — hakkab kostma eesti keel, tähendab, omad!

Meie luure on jõudnud järele. Neist üks, nähes tuigerdamas verist sakslast, ta kõrval samuti veres oma meest, haarab püssi ja teeb langesväärlasele lõpu.

Lubi võtab nüüd sakslase kaarditasku, paneb endale kaela, peseb enese kaevu juures verest puhtaks, seob oma haava, istub uuesti hobuse selga ja ratsutab kompaniülema juure, kellele ta annab üle kaarditasku.

Alles nüüd läbinäritud sõrme ja kulmu valu tõttu ta evakueeritakse haiglasse. Surmasaanud langesväärlase kaarditaskust saadi kindral von der Goltzi operatiivkäskkirj, päevaraamat ja teisi väärtuslikke dokumente.)*

*) Kasutatud kol. A. Balderi kirjutust „Lahingepisood“, mis on ilmunud „Vabadusmonument I, 1933.“

Istub Orava lahinguis langenud vabahtlik koolipoiss Sisask

sõjamees oli kade minu sõjaka välimuse üle...

Minu kaks plaskut aga loksusid vagniseinal mitu aega. Unustasin nad sootuks. Ilmad olid soojemad ja vee külmamist maksiimitorus polnud enam karta. Poistel polnud aimugi, mis neis plaskudes rongi sõidu ajal solksus.

Seisime korra Valgas reservis. Juba teist päeva. Valmistusime peolemineku vastu, sest „Sädes“ oli pidu.

Hõõrusime kuulipilduja õliga saapad läikima, kerisime sääresidemed pingule ümber sääretorude, et jalad nii kobakad ei paistaks, ja kammisime revääridepealsed kasukakarvad ilusti šeitlisse.

Korruga silmasin rippuvaid plaskusid.

„Mis oleks, kui õige prooviks — räägitakse, et viin teeb ka tuju,“ mõtlesin ja pistsin poiste märkamata ühe plasku vateeritud pükste taskusse. Önn oli veel, et ühe plasku jätsin rahulikult scinale rippuma...

Peole saabusime meie vaguni traditsioonide kohaselt hiilgavas tujus ja suure mürtsuga. Jätsin teised poisid plikadega mööda peosaali laaberdama ja kadusin meeste tupp. Panin siin plasku suule ja jõin miikaua kui arvasin, et nüüd on heaks tujuks küllalt joodud. Üle poole plaskut olin suutnud ühe hingega tühjaks kaanida.

Läksin tagasi peosaali. Siin oli sündinud muudatus — kõik inimesed olid minu sõbrad. Iga naine ja mees naeratas minule vastu ja mina neile samuti.

Seisin kesk saali ja aina naeratasin. Korruga tundsin, et saal hakkas käima ringi nagu karussell. Tahes või tahtmata pidin istuma põrandale tantsijate

vahel, et kohaneda selle uue olukorraga.

Varsti märkasid meie rongi sellid, et minuga pole kõik korras. Rüksinal tungisid nad mu ligi ja pärisid erutatult: „Brakel, kust sa viina said? Kust saab viina? Kas Läti klubist? Ljepinilt?..“

Mõni mees kiskus isegi mu lõuad lahti, nuusutas ja ütles üllatatult ümberolijatele:

„Balsam!!!“

Olin nii pommis, et kuidagi ei osanud meestele seletada, kust nad viina saaksid.

Aga vedas mul, peab ütlema. Kõik tütarlapsed olid imelahked. Ükski ei annud korvi, ja kui olin tantsinud, siis ei tahtnud mõni tütarlaps koguni käealt lahti lasta. Pidin selleks tarvitama isegi väikest vägivalda.

Uitasin parajasti ringi kõige vahvamas tujus, kui mind pidas kinni kortsus näoga vanaeit.

„Pojuke, küll sa meeldid minu tütardele, kas sa ei taha tulla minu väimeheks?“ küsis ta lahke häälega. „Mul on 18 ilusat meheleminekuealist tütart ja igauks neist võtaks kahe käega vastu sinusuguse tubli poisi.“

Olin niisuguses tujus, et oleksin teinud ära veel hullemagi tembu kui naisevõtmise, ja sellepärast käsutasin:

„Ladno, mis me siin kaua kaupleme. Too ruttu lagedale oma tütre, et ma saaksin sobiva välja valida.“

Eit oli kärmas ja varsti seisid minu ees kaheksa punastavat iludust.

„See siin on minu noorim tütar Roosi. Ta on mustlane, aga siiski on ta minu kõige armsam lapsuke. Ta ei ole veel 15 aastatki vana, aga tahab kangesti mehele,“ tutvustas eit mulle oma tütreid. „Ja see siin on Saara. Ta on küll juut, aga kristlasi ta armastab. Ja see siin on Vilma, Lonni, Ida...“

Nii tutvustas lahke eit mulle kõik oma pidul viibivad tütre. Lapsukesed olid minu ümber kui sulamesi. Väga raske oli valida.

Kui galantne kavaler jätsin selle asja tütarlaste otsustada, sest kui ma ühe oleksin valinud, oleksid teised sellest haavunud, et ma seda üht teistest paremaks pidasin.

Plikad pistsid itsitades pead kokku. Pidasid natuke nõu ja siis sammus punastav Roosi minu juure. Ohkasin kergendatult, sest Roosi meeldis mulle tõesti kõige rohkem.

„Nii on kõige parem,“ ütles vanaeit „sina oled noor poiss ja sulle passib noor tuline laps. Tema on mul hea tütar ja sa saad temaga väga rahul olema.“

Lõpuks nuias vanamoor minult välja veel mingisuguse käsiraha ja jättis siis mind mu tulevasega üksi.

Esitaks nagu häbenesime üksteist, kuid varsti hullasime, nagu oleksime tuttavat juba eluaeg. Roosi õpetas mulle

uusimaid „Subbota“ samme ja jalutamise ajal pigistas kõvasti mu käevart. Siis viisin ta einclauda. Otsin talle vurtsu ja kooke ning valasin vurtsuklaasi balsamit. Roosi läks nii pööraselt lõbusaks, et kippus mind isegi hammustama.

Mis peol edasi juhtus, seda ma ei mäleta. Tean ainult, et sammusime Roosi kaelast kinni hoides ikka ühest mäest alla ja teisest üles. Lõpuks olime Roosi juures.

Siin oli koos lõbus seltskond. Kolm meest ja kolm tütarlast. Roosi ütles, et need on tema õed ja nende peigmehed.

Mehed mulle suuremat ei meeldinud, sest kõik olid Valga sõjaväe kingsepatöökoja mehed ja kui liinimees ma nendest suuremat lugu ei pidanud. Katsusin nendega siiski kui tulevaste kälimeestega kuidagi leppida.

Kõigil meestel istusid pruudid süles. Ka Roosi ronis minule põlvedele, silitas mu pead ja andis mulle musu.

Hakkasin teda juba peaaegu armastama.

Üks asi ei tahtnud mulle hästi meeldida. Need pigilinnud tarvitasid liiga vängeid sõnu. Lõpuks katkes mu kannatus ja ma mörgasin kõva soomusronglase häälega:

„Härrad, pidage meeles, et te viibite daamide seltskonnas. Jätke ropendamine!“

Kõik panid müri naerma. Isegi Roosi naeris mu süles nii, et ta oli naeru pärast kõver.

„Kurat, ega me ei istu palvemajas, et solki visata ei tohi,“ ütles üks kingsepp ja hakkas laulma krõbedat laulu.

Korrapealt olin kaine. Nüüd vast sain aru, et ma aru ei saanud, kus ma viibisin. Lükkasin Roosi põlve pealt maha ja tegin sõnalausemata minekut. Küll katsus Roosi mind kallistada ja palus mind jääda, kuid lükkasin külmalt ta õrnused tagasi ja mitte üht sõna ma enam ei lausunud... Nii kurvalt pidi lõppema mu naisevõtmine...

Teised poisid juba magasid, kui suure kolinaga ronisin pimedasse vagunisse.

„Kus sa, Brakel, olid?“ pärisid ärganud poisid. „Kadusid ühe kena tipsiga peolt. Otsisime sind igalt poolt.“

Olles veel natukene purjus ja pööraselt vihane maailma valelikkusele, põrutasin ühe sõnaga, kus majas ma viibisin.

See käis meie vaguni traditsiooni vastu. Otseimat teed löid poisid minu vagunist välja ja alles pika nurumise peale lasti mind sooja.

Naril, teiste poiste vahel, ei lastud mind kaheksa ööd magada. Magasin mudasel põrandal, vilt pea all.

Kuid Roosit ei suutnud ma kaua unustada...

KAAREL PARTSUST

I.

Kord on nimetatud teda Karl, teinekord Kaarel Parts'uks. Kumb siis on õieti ta päris pärisnimi? Kogus „Eesti avalikud tegelased“ on ta Karl Parts. Kolonel Parts ise aga armastab rohkem Kaarlit. Mäletan ta isa surma puhul — sellest on juba mitu aastat tagasi — ta tuletas kord meeles oma isa sõnu: „Kui sinagi, K a a r e l, teaksid, kui palju mina olen omas elus võidelnud. Olen aga siiski auga halliks läinud...“ Ning siis ta lisas liigutatult, ent nagu sisemise resignatsiooniga: „Eks minagi ole läinud sama teed. Rahu ei saa — tee mis tahad!..“

Kord ta isegi suvatses tähendada, kui jutustas mulle kapten Irvest ning ta surmast:

„Võib olla päris õnnelik, vana Anton. Oled oma töö teinud ja saad rahus puhata. Ega meil, elavil, kõigil seda õnne ole!..“

Ning ma tean, et sageli enamailgi korral Parts on pidanud nagu õigemaks, et teda kutsutakse Kaarel. Ma ei tea, mis seisab kirikuraamatuis, ega puutugi see oluliselt ka siia, ma nõnda tahaksin tõmmata mõnd inimlikku joont vaid Kaarel Partsust. Või ei ole see kohane — kõnelda vanast sangarist tema eluajal? Ma ei tea seda. Kuid tuhanded ju teda ometi tunnevad kui „Vana Partsu“ — seda isalikkus soomusronglaste isa, kes nüüdki veel pole lakanud kaasa tundmast, kuidas ta „poegadel“ elusõjas läheb. Ja miks ei tohiks siis ta „lapsed“ ning tuhanded teised, kes võtsid osa vabadussõjast, kuigi mitte soomusronglastena, näha oma sangarit ka pisut tema igapäevasest küljest, näha teda inimesena.

Nende ridade kirjutajal oli kord au võia aidata kaasa selleks, et praegu seisab raamaturiulil Kaarel Partsu kolmeandeline mälestuste-kogu. See töö ei ole veel täiesti lõpetatud, kuna landesvääri löömine seisab alles ees...

Kaarel Parts sai mullu 50-aastaseks. Oleks võinud oodata, et sel puhul ilmub mõnesugune koguteos, milles ei kujutata teda ainult kui sõjameest vaid ka — kui inimest. Aga seda teost pole ju olemas, kuigi see oleks toh-

tinud vististi olla. Sest meil on ilmunud koguteoseid väga mitmete meeste kohta juba nende eluajal. See on nõnda ka mujal maailmas. Oma kangelasi ei tarvitse austada nende eneste pärast, pigem, et uuele põlvele anda eeskujusid. Võib-olla paljud vanad ei märka seda, millise õhinaga noored haaravad vanade väärikaist tegudest, soovides saada ka nende sarnaseiks või olla enamgi.

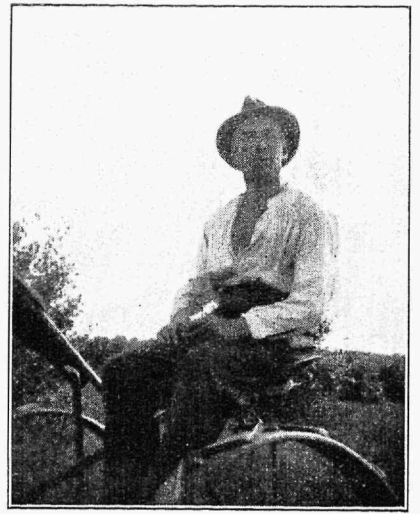
Aga, mis peaasi — mõndagi variseb ühes vanade kadumisega. Kaasaegsed, kel õieti midagi öelda, kustuvad, jättes valgustamata tee, mida mööda ja kellega koos nad on sammunud.

Nende ridade kirjutaja ei kuulu sesse generatsiooni, kel oli uhkuseks ja auks vabadussõjast osavõtt. Aga vast seda kergem on näha sündinud sõjameest inimesena.

Kaarel Partsist võib öelda, et ta on inimlik inimene. Uhke sõjameheliku hoiaku varjul pesitseb tükk kaastundlikku kaaskodanikku. Kuigi vast sõjamehena suur teoinimene, elus ta on pidanud jääma rohkem plaanide tegijaks. Kaarel Parts ei ole egoist, kuigi ta mõnikord sellisena paljudele sõpradele näib. Kaarel Parts on jäänud elama see sõjamehe ja soomusronglaste vaim, mis aina pureleb edasi, aina võtab uusi positsioone, aina vaatab silmapiiri... See on, võiks öelda, ründaja vaim. Ma usun, et kui sõjapäevad kord uuesti Eestit ähvardaksid, et siis sellist vaimustust on meile veel vägagi tarvis. Sest kolonel Partsisse võib uskuda, kuna ta ise usub, mis ta mõtleb. Mis on tähtsam kui see, et juht ise usub. See on kõik.

Elus ehk ei ole kolonel Partsil kõik õnnestunud seevõrra kui sõjas. Elus ehk ei saa alati ka kasutada samu meetodeid kui sõjas. Kaarel Parts on seda mõistnud isegi, väljendades sageli, kuidas tahavad need neetud mured tal nüüd hinge seest süüa.

Kaarel Partsu pärisomanduseks on praegu Tartumaal asuv end. Voldi mõisa süda, mille ta sai autasumaana. Nende ridade kirjutajal oli kord juhus lähemalt näha vana sõjamehe maa- ja majapidamist.

Kol. K. Parts põllumehena

Kuigi majapidamise juure kuulub suur viljapuuaed, pärit mõisa ajast, Kaarel Partsu püüdeks on, luua siiski talu juure veel uus aed, luua oma aed, oma maitse järele. Ta on istutanudki hoonete varju, õhtu-lõuna külge, suure hulga marjapuid ning -põõsaid.

See ja tuhat teist pooleliolevat uuendust on ta ajajooksul püüdnud sooritada.

Aga elu on kiskunud teda ikka kahelepoole. Ühel pool perekond, naiselapsed ja majapidamine, teiselpool minevik: kaasvõitlejate elust osavõtt, nende saatusele kaasatundmine, avaliku ja seltskondliku elu kohustused sellepärast, et ollakse kõikjal tuntud.

„Kui ma saaksin teinekord päevagi rahu, missugune jumala õnn,“ ta ütleb. „Aga mitte ei saa. Ikka keegi tuleb ja räägib sulle nõnda ilusasti, et kuule, vana Parts, sina oled ikka see ja see, kuidas ma küll nüüd oma asjaga saaksin hakkama... Jälle tuleb midagi teha, käia, nuruda. Aga kes seda näeb, kes teab, mis see energiat nõuab...“ Ning siis lisab samas oma nii iseloomuliku sõbraliku muhelusega: „Ega see pole veel üks — kõrtsi kisuvad ka veel — õienda siis nendega.“

Kolonel Kaarel Partsil on inimese süda, kes ei saa millestki ära öelda. Aga kui üks inimene võitleb korraga mitmel rindel, siis ta rabeneb, peab end killustama, jõud hakkab mõnel pool sööma iseennast. Ja pole kerge võidelda oma vaenlasega ning samas ka iseenesega. Selleks peaks olema terasest inimene. Aga kas võikski suuta üks inimene vastu panna üliloomulikult, võideldes lõpuni närve ja ihu tapva vabadussõja läbi granaatide ning šrapnellide surina ning siis söösta argipäevase elu areenile sama jõu, teotulemuste ning sama hingelise tasakaaluga?

V. Kaljumäe.

Kuidas soomusrong nr. 2 avas langesvääri-sõja

Major JAAN LEPP,
L.-r. soomusrong nr. 2
vabadussõjaaegne ülem,
jutustab:

Pihkva oli vallutatud. Ka oli tarvis vastane Valgast, meie tolaegsest tähtsamast strateegilisest punktist, kaugemale peletada. Selleks võeti ette pealetung lõuna suunas.

Pihkva-operatsiooniks kogu meie löögijõud oli koondunud selle ette. Nüüd esimesena l.-r. soomusrong nr. 2 saadeti Pihkva alt Läti-maale, Stakelni alla.

Jõudnud kohale, oli pealetungi plaan koostatud, mille järgi soomusrongi nr. 2 dessant pidi öösi pimeduse katte all tungima üle Stakelni silla, et vastast Koiva jõe vasakult kaldalt eemale lüüa. Siin ees kohalviibinud soomusrongi nr. 4 ülemalt sain teateid, et Koiva jõe raudteesild on rikutud ja seisab vastase tabava suurtükiväe all; raudteed mööda edasitung oleval võimatu.

Orienteerunud koha peal ja leidnud Stakelni silla asukoha suuna, oli märgata silla kohalt kerget suitsu. Paistis kahtlane, kas enamlased pole mitte silla puuosi põlema süüdanud. Olgu tähendatud, et see sild oli sakslaste poolt lõhutud ja hiljem puutellingite varal parandatud.

Saatnud välja luure selgus, et põles Koiva jõe raudteesild, mis hoiti ühtlasi vaenlase kuulipildujatule all, sest luurajail ei õnnestunud läheneda sillale. Ka oli vastase post maanteesillal, kus käis ka meie luure.

Saanud vastavad andmed, dessant sai korralduse öösi tormata üle maanteesilla Koiva jõe vasakule kaldale ja vastane peletada eemale, võimaldades kogu dessandil üle minna.

Õhtul videviku tulekul oma initsiatiivil aseohvitser V. Kontus käis veel luurel ja kohalike elanike näpunäidete järgi leidis ta koolme, kus vesi ulatavat mitte üle puusade.

Kui dessant läks öösel välja antud ülesande täitmisele, enne kui minna koolmele, see saatis luure silla ette, et seal vastase tähelepanu siduda endale, mis kergendaks teistele jõest läbimineku. Luure leidis, et vastane enam ei asugi sillal, ning dessant liikus otse üle silla.

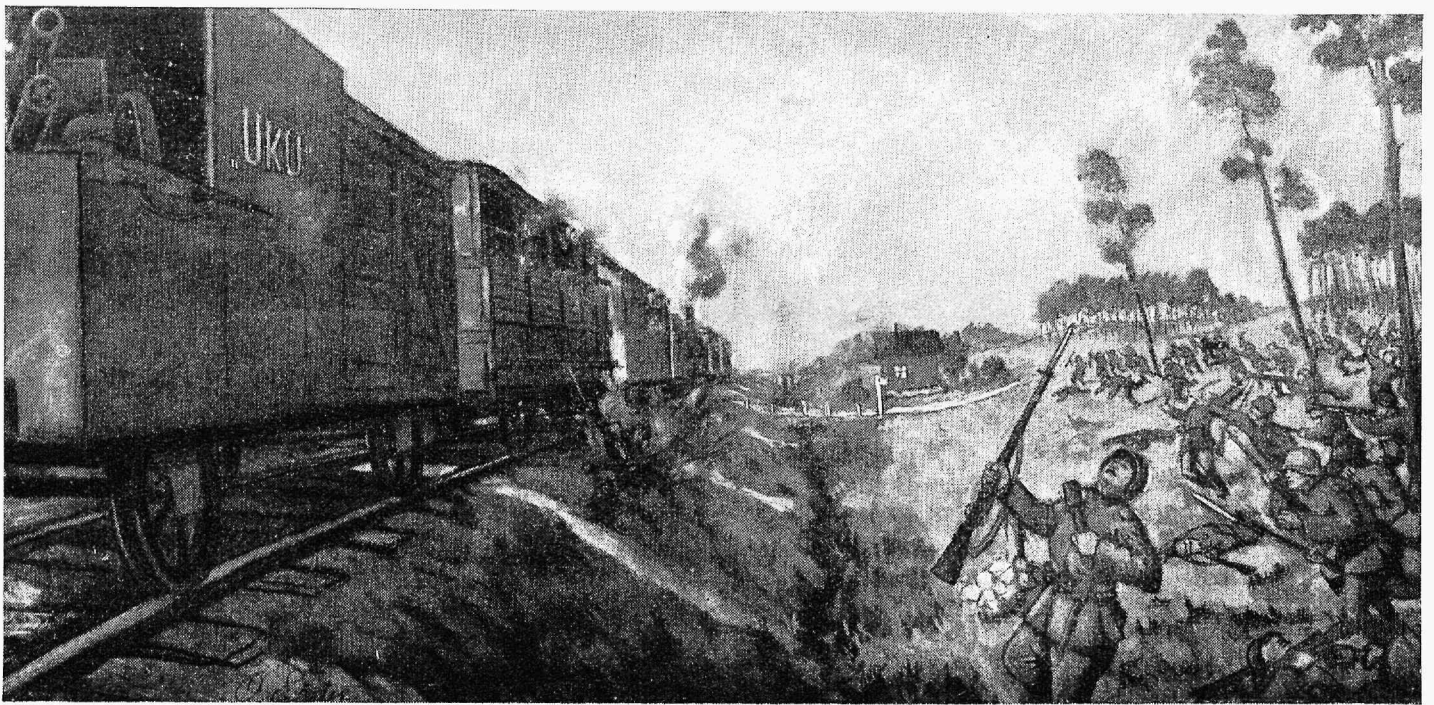

Võitja poole juhte

Ültalt alla: Langesväärivastase rinde ülem kindral E. PÖDDER (V. R. I/1), rindeülema staabiülem kindral N. REEK (V. R. I/2, II/2 ja III/3), Soomusrong nr. 2 ülem ja käesoleva jutustuse autor major J. LEPP (V. R. II/2 ja III/3)

L.-r. soomusrong nr. 2 va

L.-r. soomusrong nr. 2 avab Amati silla ees landesvääri sõja (O. Sädeki joonistus)

Diviisi staabist sain teate, et 3. polk liigub Volmari peale, mis korral oma dessandile tegin korralduse liikuda vaenlast jälitades Trikateni ja sealt edasi Viitsemhofi peale, et luua sidet 3. polgu osadega. Dessant käis ka Smiltenis. Rong asus aga silda parandama, milleks Valgast telliti kohale remontring insener Jürgensi ja selle töolistega.

Esialgse ülevaatus järgi näis, et selle silla parandamiseks on vaja nädal aega ja raudtee eri-

teadlaste arvamise järgi kuluvat isegi kolm nädalat enne kui seda silda saab liiklemiseks kasutada. Silla parandamisele rakendati kõik Stakelni töövõimelised kodanikud ja Valga remonditöölised. Kuid sild valmis ometigi 5 päevaga ja 3. juunil l.-r. soomusrong nr. 2 sõitis sellest üle ja jõudis Võnnu.

Jaamas oli sees sakslaste vedur, kust teatati, et nende ülemus oli läinud läti staapi. Läti staabis selgus, et sakslased nõuavad endile vaba läbipääsu enamlaste vastu Judenitšiga koostööle.

Kuna nende kolonnide suunad ei meenutanud neid sihte, millest nad kõnelesid, vaid võimaldasid järeldada muud, siis koos lätlastega vaieldi nende nõudmistele vastu.

See polnud ju lõpuks ka meie otsustada. Kõigest informeerisime diviisi staapi ja see informeeris omakorda ülemjuhatajat. Öö veetsime Võnnus, kust oli veel telefonikõne diviisi staabi ülemaga ja talt saadud korralduse põhjal sõitis 2. rong 4. juunil Ramotzkoesse ülesandega jälgida, mis sakslased teevad, kuna ülemjuhataja kindr. Laidoner oli juba käsu annud meie soomusrongidel Ramotzkoje enda alla võtta ja sakslasi nimetatud piirkonnast põhja poole mitte lubada, sest meie väed opereerisid ka Ida-Lätimaal ja nendega raudteeühendus käis ainult Romotzkoe kaudu. See meie nõudmine oli täiesti põhjendatud.

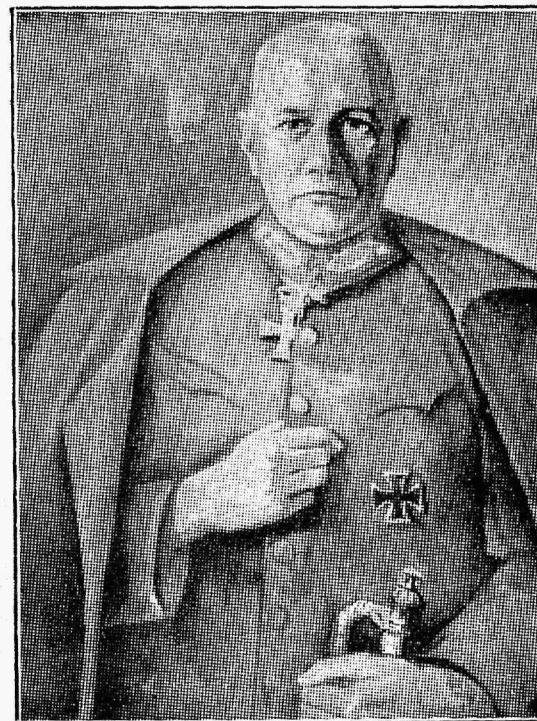
Sõitsin meie rongiga lahingulokorras Ramotzkoe jaama. Jaa-

mas oli sees sakslasi, selle juures seisid vürst Lieveni väeüksused.

Jätanud rongi lahinguolukorda — ainult teatud isikud lahkusid sellest — läksin ja pöördusin kohal olevate saksa ohvitseride poole. Midagi kindlamat aga neilt teada ei saanud, kas nad siit meie nõude kohaselt lahkuvad või mitte. Nad väitsid, et neil puuduvad läbirääkimisteks volitused. Ühe soomusrongiga neid jõuga välja lüüa poleks mul õnnestunud, meie jalaväed asusid hoopis taga kaugel,

badussõjaaegsed ohvitserid

Kaotajate juht

kindral v. der Goltz

pealegi puudus ettekirjutus esimesena otsekohe tuld avada, ning me sõitsime tagasi Võndu.

Rong lähenes aeglaselt Ramotzkoele. Mõni sada meetrit enne Amati jõe silda tuli välja läti raudteeputki vaht ja teatas, et sakslased askeldasid varem silla juures, küllap vist mineerisid selle.

Rong peatus putka juures ja saadeti ette minöör ühes paari luurajaga, kes jõudsid sillale. Seni vaenlane ei avaldanud mingit tegevust. Näis, et putkamehe jutt oli aluseta.

Kuna rongiga siiski riskeerida ei tahetud ja ootamine kujunes igavaks, siis lahkusid rongilt eesotsas ülemjuhataja esindajaga küllalised, et minna jalgsi sillale. Nad ei jõudnud veel kuigi kaugele, kui minöör Lutsberg laskus silla alla, et vaadata, kas seal pole märgata midagi kahtlast.

Vaevalt oli ta veidi allapoole laskunud, kui sakslased avasid eest ta pihta kuulipildujatule ja ta sai haavata ning teised rongilt lahkunud olid sunnitud rongi poole tagasi pöörduma.

Hetk hiljem, mille kestes arutati, kus võis asuda vaenlase kuulipilduja, millest meid tulistati, patarei vanem-ohvitser silmas paremal pool rongi külje all metsas lähenevaid sakslasi ja juhtis kõikide tähelepanu sellele.

Kuna siin oli otsustamisel ajalooline moment, siis pöördusin ülemjuhataja esindaja kindr. Reegi poole tule avamiseks nõusoleku saamiseks.

Kõhklemata sain vastuseks: avada tuli, mille ma viivitamata edasi andsin suurtükivaguni taga olevale kuulipildujavaguni ülemale.

Kuulipildurid ei viivitanud tule avamisega. Kuulipildujaist külvati tihe saksa kolonn üle, mis vahepeal oli jõudnud rongile õige lähedale, kusjuures saksa sõdurid hoidsid käes viskevalmis käsigranaate.

Meie kuulipildujate tabavust võis silmaga näha. Seda kinnitavad ka langesväärilaste endi hiljuti avaldatud andmed langenuist 5. juunil 1919 Amati silla ees. Ka suurtükivaguni avati silla juurest tulistanud kuulipilduja kui ka sakslaste kolonni pihta. Seega oli sõda langesvääriga alanud, mis nõudis meie noorelt riigilt uut suurt ja tugevat pingutust, enne kui suutsime oma uue ja väga vana vaenlase lõplikult võita.

Langesväärilaste esindajatega pee-

Meie kaevikud Stakelni all

Rongi patarei meeskond langesväärilaste sõja algul

tud läbirääkimiste alusel nende esindajad pidid saabuma veel 5. juuni lõunaks Võndu uutele läbirääkimistele. Selleks ajaks oli kohale jõudnud meie ülemjuhataja esindajana kindral N. Reek koos ühe liitlaste sõjaväelise esindajaga kol. Dawley.

Kokkulepitud ajaks sakslased aga ei ilmunud, ja kui juba küllalt oli oodatud, otsustati sõita ette

vaatama, kas sakslased ehk ei ole tagasi tõmbunud, ja selgitama, miks nende esindajad ei ilmunud. Rongil sõitsid kaasa ülemjuhataja esindajana kindr. Reek, läti vägede staabiülema ühes adjutantiga ja liitlaste esindaja. Rong liikus ettevaatlikult Ramotzkoele suunas; patrullid saadeti kahele poole teed, et saada teateid, mis sünnib raudteest kaugemal.

Retk väejoosikute ja salaviinapõletajate vastu

Tartu kooliõpilaste pataljoni juniori sõjapäevikust

1919. a. kevadel, kui meie vägedel olid ägedad võitlused enamlastega kagurindel, mobiliseeris II div. ül. polkovnik V. Puskar ka kooliõpilased. Tartu ja Võru linnade ja maakondade kooliõpilastest ja Tartu kooliõpil. reservroodust formeeriti 14. mail Tartus kooliõpilaste pataljon al.-kapten E. Saal'i (VR II/3) (praegu kol.-lt. 1. jal.-rüg.) juhatusel. Peagi oli pataljonis 1000 poisi ümber, kes moodustasid ustava ja tugeva garnisoni, kust mitmel korral — kriitilisil hetkil — läkitati abi rindele. Karmid elutingimused küpsetasid seni muretuist koolipoistest kolme kuuga mehed — juuniorid^{*)}, kes ei kartnud, kui tarvis, liiva-Hannusele silma vaadata.

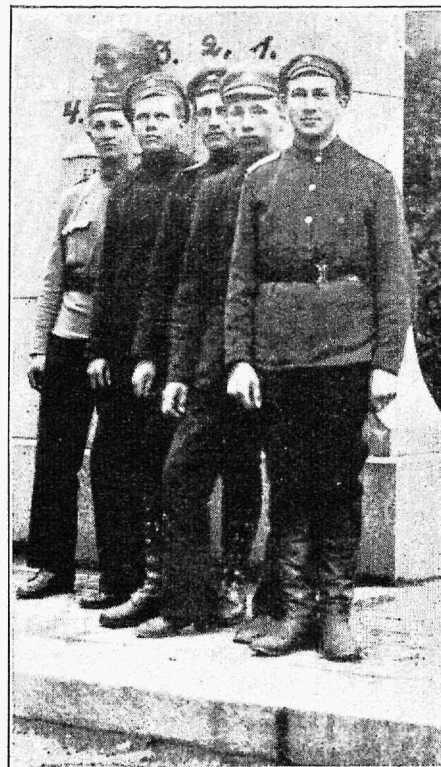
Oli kätte jõudnud niinimet. „vanatüdrukutesuvi“ ning kaela tikkumas hooaeg, mis paneb mõtlema ahjus praegisevaist puuhalgudest, kui Tartu kooliõpilaste pataljon, kus tollal teenisin kuulipild. jao ülemana, läkitati peaaegu terves koosseisus, II div. ül. korralduse põhjal, Peipsi ääre väejoosikuid ja metsavendi taama.

Oli 11. aug. vilu vihmane hommik, kui sammusime orkestriga eesotsas, pataljoniülema järel, rahvahulga saatel läbi linna sadamasse. Teel ja sadamas annetati lahkujaile lilli. Sadamas laeti juba varahommikust saadik kraami kolmele Peipsi laevastiku-divisjoni kahurlaevale. Kell 11 hakkas pat. orkester ühe laeva lael mängima, ankrud hiivati ning laevad liikusid sadamast välja. Vihmasest ilmast hoolimata oli rahvast hulgana juunioride saatma tulnud; lehvitati rätte. Pataljon oli võitnud eeskujuliku ja kiiduväärt ülalpeoga Tartu elanike seas suure poolehoidu; kui võrdluse alla tulid juuniorid teiste garnisoniväeosade sõduritega, siis kaldus linnakodanike sümpaatiat ikka juunioride poole.

Kell 15 jõudsid laevad Emajõe-suhu, Praagale. Puhus kõva, jahe tuul ja ilm läks hoopis vihmaseks. Järvel oli suur lainetus, mis pani laevad tugevasti kii-kuma. Paljud juuniorid olid merehaidged. Sellest hoolimata kõlas poiste suust vaimustavaid laule, mis kaldalt vastu kostsid.

Nii paljudel oli see sõit piki Emajõe ja Peipsit esimene ja mitmel ka viimne, sest 18 juuniori ei tulnud sellelt retkelt üldse enam tagasi. See sai neile üheks viimseks sõiduks eluteel, et minna vastu võtma märtrikrooni isamaa ja ta vabaduse eest...

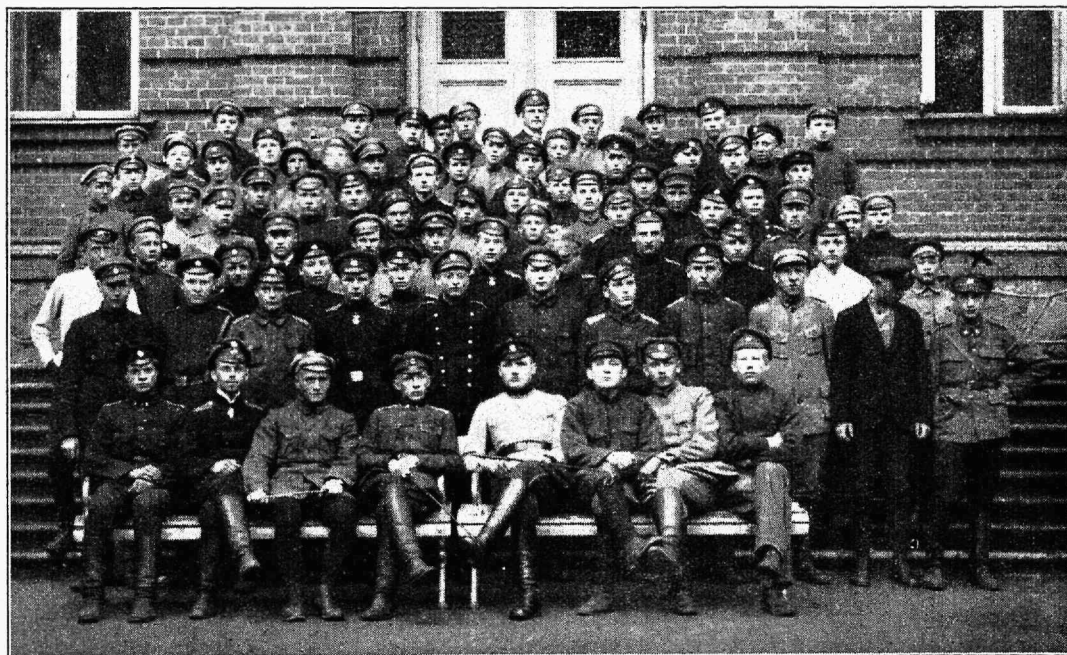
Hilispärasilõunal ilmus silmapiiri vihmasel tagaseinale rannaviir ja õhtu eel jõudsimel lõppjaama, Lohusuu. Kell 18.30 peatusid laevad sadama ees ning heitsid ankrud välja. Algas maabumine paatidega, mis hulk aega kestis. Oli kaasa toodud välikööke, voorivankreid, toiduaineid, laskemoona, hobuseid. Maabumistöö lõppes hilisõhtul. Pataljon asus öökorterisse Lohusuu alevisse. Mis nüüd pataljoni ees ootas, oli esimesel hetkel teadmata. Ülemus oli meile juba Tartus südamele pannud eelseisvate ülesannete vastu valmis olla, samuti oli ta meele tuletanud, et igauks end uues kohas korralikult ülal peaks, eriti selleks, et tundmata väeosast halba arvamist järele ei jääks. Pidime end ülal pidama oma kõrgele kutsele ja isamaakaitsele omase väärikusega, meele pidades, et iga üksiku juuniori järele ei otsusta üldine arvamine mitte üksnes temast endast ja väeosast, vaid

Grupp Tartu kooliõpil.-pataljoni juuniorid,

pildistatud 1919. a. juulis Tartus, Toomemäel, prof. dr. med. E. v. Bergmanni mälestussamba juures. 1) juun. Käär, 2) juun. Aug. Sikk, 3) juun. Ehrenbusch, 4) juun. Milles

kogu rahvaväest, mille vormi ta kannab, ja iga üksik korravastastus heidab musta varju kogu pataljonile ja rahvaväele. Rängasti olid keeldud igasug. inetud ja alandavad väljaastumised jne. Ja peab ütleva: juunioride viisaka ülalpeo ja tugeva, aktiivse moraali eest kogu retke kestes hoolitsesid ohvitserid,

Tartu kooliõpilaste-pataljoni 4. rood,

pildistatud oma asukohta (end. üliõpilaste-ühiselumaja Tartu Toomemäel) ees 10 päeva enne saatuslikku Šepetsi lahingut. Ses lahingus sai haavata ja põrutada roodu juhte (pingil istujad — vasemalt): 1-ne — n.-allohv. H. Kivi, 3-as — velttbl. Saag, 4-as — leitn. H. Kruus, 5-es — noor. ohv. k.-t. A. Link, 6-es — n.-allohv. F. Pragi

*) Oma pvk. nr. 372-a. täienduseks käskis Sv. Ülemjuhataja päevakäsuga nr. 1017 kõiki kooliõpilaste väeosades teenivaid õppursõdureid juuniorideks nimetada.

kes oskasid demokraatlikul alusel hiilgava distsipliini roodudes maksma panna. Mõjuva tegurina esines siin fakt, et ohvitserid olid kõik lahingustaažiga rindeohvitserid, kellel rikkalikke kogemusi sõdurite kohtlemiseks igasuguses olukorras. Osalt mõjus ka see, et paljud ohvitserid ja juuniorid tundsid üksteist juba varemalt ja õppisid kogu üheskoos ühes ja samas keskkoolis ja klassis (nagu lipn. A. Martinson, K. Vatter, ohv. k.-t. H. Tiit, junkur A. Link j. t.)

Söönud õhtusöögi, oli meeleolu kõigil ülihea. Siin ja seal majutuskohtades kõlas õhtul isamaalaul, kuna öösi valitses täieline vaikus. Alevi elanikud, kes olid mõtelnud saabunud noortest sõduritest jumal teab mida, olid aina üllatatud juunioride eeskujulikust korrast ja kiiduväärsest käitumisest.

Järgmisel homm. tehti meile teatavaks ülesanne, et peame püüdma väejooksikuid, ja kell 11.45 sammusime sirgeis ridades, orkestriga ja pataljoniülemaga eesotsas, Lohusuust välja. Iga rood sai oma suuna ja ülesande. 4. rood (leitn. H. Kruusi juh.), kuhu mina kuulusin, võttis suuna Vadiküla peale. Seal siirdusime kell 18.45 Kerasi küla poole. Veel ühetunniline rännak, ja olimegi esimese retkepäeva öömajal. Vilkad taretajad-ksv. olid hoolitsenud väärrikalt korteriküsimuse eest. Videviku saabudes oli poiste tuju küllalt ülev selleks, et võis alata ehaleminek külanäitsikute poole, mis tähendas nii mõnelegi poisile uneta ööd. Nii möödus me retke esimene päev.

Teine päev algas juba täiesti tegutsemiseleolus. Kell 7.45 algasime rännakut Piilsi küla poole. Teadagi, et rooduülemale kõrge koht võimaldas tal sõita ratsa, „vaesed“ poisid aga pidid „laskma kondimootoriga“ (kõmpima jala), olgugi et paljudel eilsest rännakust jalad alles valutasiid ning õhetasiid.

Kuna seal on kaunis suured metsad, siis tuli mõnes kohas mitu km läbi metsade ahelikus läbi käia, et väejooksikuid tabada. Ei jäänud see suur ja hoolas rännak ka tulemusteta. Tabasime metsadest mitu kahtlast isikut ühes püsside ja muu sõjavarustusega. Mõistagi toimetati nad kindlasse kohta.

Piilsi külla saabusime kell 9. Siin kulus kogu päev ümbruskonna põhjalikule läbiotsimisele, ja alles kell 16.15 saime hakata liikuma Mustvee poole. Mustveesse saabusime kell 20.15.

Siia saabusid ka teised roodud, ja peagi kubises Mustvee alev noortest sõduritest, välikõõgidest ja noorivankritest. Vististi polnud mustveelasil kerget otsusele jõuda, mis peaks tähendama see Tartu poiste tulek nende vaiksesse alevisse. „Hospodi, pomilui, — kas jälle on sõda tulemas, või...?“ kuuldus kiisumisi.

Vihmane 14. aug. oli meile esimeseks puhkepäevaks. Kuuldus arvamisi (mil-

liseid ei saa aga tõsiselt võtta!), et puhkus olevat eeskätt meie rasketele „tankidele“ (inglise pika säärega ja rautatud taldadega nõorsaabastele) mõeldud. Need kuuldused ei tumestanud karvavõrdki puhkepäeva-tuju, sest takistamatult võis teostuda rõivaste kohendamine ja „nuia poleerimine“ (püssi puhastamine). Ei ole teada, kas ohverdadi puhkepäevast mõni minut ka kura-maaziks, sest alevist leiti eelmisel õhtul Tartust tuttavaid näitsikuid, kelledega lõbusasti naljatati.

Õhtu eel lahkusid kõik roodud Mustveest, võttes suuna Kasepää peale. Mina jäin oma jaoga kuni korralduseni Mustveesse — n. ö. järelväeks, et mõnedes majades läbiotsimist toimetada, kus agentuurandmete järgi pidi leiduma relvi ja sõjavarustust. Kahjuks need läbiotsimised ei annud tulemusi. Ühes majas ei tahtnud keegi eesti prilli kuidagi lubada läbiotsimist toime panna ja minu viisakale nõudmisele — mitte vastu hakata — ta sattus raevuhoogu ning ähvardas kaevata meie peale sõjavägede kõrgemale juhatusele. Ja näitsik hakkas ette lugema meie sv. keskjuhatuse kõrgemate juhtide nimesid, lisandades: „Ma olen nende kõigi hea sõber, ja küllap juba nood kõrged h-rad teile, poisinõlkidele, näitavad!“ Hoolimata näitsiku protestist teostasime majas läbiotsimise. Kuna kogu näitsiku ülalpidamine oli väga kahtlane („Kas pole siin vahest tegemist mõne Mata-Hariga?“ — küsisin eneselt), märkisin ta nime üles ning hiljem kandsin kogu vahejuhtumi leitn. Kruusile ette. Kell 21.30 tuli mulle rooduülemalt käsk, järgida oma meestega Kasepää külla, kuhu kell 22.45 saabusin ning oma rooduga ühinesin.

15. aug. kell 9.15 liikus meie rood Kasepäält Alliku mõisa poole, kuhu saabusime kell 17. Kuna siinses ümbruses peaaegu igas talus aeti hoogsalt puskarit (mitmel korral sattusime peale, kui „vabrikud“ parajasti täies hoos töötasiid), siis sain rooduülemalt käsu salga juunioridega (Rud. Rosenbach, Rud. Paade, Vendt, Henning j. t.) minna ligidal asuvasse Laumetsa tallu ning panna seal toime läbiotsimine puskarivabriku avastamiseks.

Mainitud talus läbiotsimist toimetades pääsin karvavõrd surmast: avades ühe toa ukse sõöstis mulle sealt vastu keegi noormees (taluomaniku sugulasi), laetud jahipüss käes, ilmse kavatsusega mind „viluks lüüa“ (maha kõmmutada). Tardusin hetkeks; parem käsi tegi abitu liigutuse puusal rippuva mauseri järele. Seisundi päästis mu selja taga olev juunior Paade, kes nagu lõvi sõöstis noormehele kallale, haaras vasema käega püssiraudadest kinni ning lõi nad lae poole, ühtaegu virutas parema rusikaga poisile upercut'i näkku, nii et poiss kukkus mürarikkalt tagurpidi. Kuna kogu talu elanikkond kinnitas, et

poiss olevat nõdrameelne, siis jättsime ta vahistamata. Agara otsimise järele leidis sama juunior Paade sama talu saunamehe Johanson juurest hulga puskarimeskit, pruulimisriistu j. m. s., mis teravmeelselt olid ära peidetud (nii olid riistad peidetud sauna taga kasvavasse viljasse). Johanson oli ilmselt väga kohmetanud ning tunnistas lõppeks end salaviinapruulimises süüdi. Vahistanud Johanson ning võtnud kaasa kõik asitõendid, siirdusime Pala vallamajja, kus meie rood öökorteris asus ja kuhu saabusime kell 22.45. Esinesin rooduülemale ettekandega ning andsin tema korraldusse vahistatu ja asitõendid. Pävasest rassimisest ja matkast olid juuniorid nii väsinud, et nad jäid vahipostil olles magama. Siis meenus mulle ajaloost, et harilik karistus Vana-Rooma sõjaväes tunnimehele, kes vahipostil magas, oli kividega surnuuspildumine leegiooniülema — tribuuni — määramisel. Ja kui rooma ohvitser leidis tunnimehe postil magamas, siis jättis ta tema sinna magama igaveseks...

16. aug. kell 10 liikus meie rood Pala Kallaste poole, minu salk aga sai rooduülemalt käsu Pala vald läbi otsida. Asusime selle käsu täitmisele kell 11, kuid tulemusi meil ei olnud. Siiski saime usaldusväärseid andmeid, et Pala-Jõe vallas G. M. talus pruulitavat suurejooneliselt puskarit. Kell 15 asusime teele M. talu poole. Et varsti õhtu käes oli ja me kõik küllalt väsinud olime, otsisime ulualust, kus päevast väsimust võiks välja puhata. Kuid seda polnud nii kerge leida: kõik ümbr. elanikud kartsid relvadega ümberhulkuvaid (pealegi erariideis poisikesekohtu) mehi, kes inimeste silmis olid selleks kardetavaks jõuks, kes vabastab nad kõigest varanatukestest ja võib-olla ka hingest! Viimaks hilisõhtul leidsime peavarju kahe üksiku pöpsiperekonna juures (teist pooljagu juhatas mu koolivend, juunior Rud. Rosenbach, kus meid lahkesti vastu võeti. Oli kuum ja hullupööra tolmune. Mis ime siis, et päevase rännaku lõpul olime mustad kui rehepeksjad. Vaevalt magasid mu poisid kodus kunagi sügavamalt und kui sel ööl pöpside sängides külge külge vastas. „Kui nüüd meile keegi kallale tungib?“ käis mul mõte peast läbi, ja ma uinusin, olles väsinud nagu puurajuja.

Varahommikul olime taas jalul ning siirdusime G. M. tallu, kus panime toime põhjaliku läbiotsimise, mille vastu G. M. protestis suurima pahameelega. Kell oli 8, kui hoolsa otsimise järele leidsime talust puskarit. Väike kõryalekaldumine: avanud ühe riidekapi, leidis tuliseloomuline juunior Rud. Rosenbach seal suure linasest riidest koti. Heites sellesse uudishimuliku pilgu, ta nägi selles mingisug. musti terakesi. Kohe oli R-il selge, et see on jahipüssirohi (seda oli kotis umbes paar kg), kuid siiski ta küsis G. M.:

„Mis aine selles kotis on?“

„Sibulaseeme,“ oli vastus.

Viibisin sealjuures ning sõnasin R-ile:

„Proovi järele!“

„Kuulen!“ — Ja R. võttis käputäie „seemneid“, pani nad lauale, läitis tiku ning torkas tule „seemneisse“... Pauhh! käis tohutu tul- ja suitsusammas vastu lage, ja taluomaniku suur hall prohvettihabe oleks peaaegu langenud „plahvatuse“ ohvriks...

Kuulutasin G. M. vahistatuks, ning kaasa võttes asitõendid siirdusime Kallaste poole, kus ma rooduülemale poolt 16. aug. homm. antud käsu kohaselt pidin kell 12 olema. Saabunud Kallastesse ei leidnud me siin roodu eest — see oli kell 1.45 saanud ühtäkki käsu, asuda kahele laevale, mis roodule järele olid sõitnud, et teda väerindele sõidutada teisele poole Pihkvat. Tegime siis „ümber-pöörd“ ning sõitsime haruldaselt raske südamega Alatskivile — umbes sellaste tundmustega, nagu lahkutakse armsakssaanud olevusest (käesoleval juhul omast roodust). Alatskivil andsin vahistatu ja asitõendid sealsele komandandile, lipn. Tuvikesele, üle. Teel pidasime kinni ühe sõduri, kelle dokumente kontrollides leidsin ta puhkuseloa võltsitud olevat. Vahistasime ka tema ning viisime ta Alatskivile.

Kell 16 sõitsime siit Koosale, kus asus pataljoni voor. Teel ühinesid meiega mitmed meie rühma kuulipildurid (ühes madsenitega), kes roodust olid maha jäänud. Kell 19 algasime jalgsi rännakut Tartu poole. Öö olime Vara koolimajas.

18. aug. kell 11.30 jõudsim Tartu, pataljoni, kus esinesin ettekandega kohapealsele vanemale juhile — pat. adjut., al.-leitn. J. Adamsonile — ning palusin end ja mu juuniorid raudteel Pihkva rindele, oma roodu läkitada. Adjutant vastas, et see kuulub pat.-ül. võimkonda, pat.-ül. saabuvat Tartusse õhtul. Õhtul saabuski pat.-ül. 1. ja 2. rooduga rännakukorras Tartu (ka 3. rood noor.-allohv. H. Tiit'i juhatusel oli läkitatud Pihkva rindele).

Kogu 19. aug. istusin pataljoni staabi reaajaosk. kantseleis ning koostas pat.-ülema käsul üksikasjalise ettekande oma meeskonna tegevuse üle Palal 16. ja 17. aug. Seejärele sain pat.-ülevalt ettekirjutuse (nr. 3211) sõita 4. ja 3. roodust mahajäänud 21 juunioriga 20. aug.-hommikuse rongiga Pihkvasse ning astuda seal 4. roodu ülema käsutusse.

20. aug. kell 6.30 väljusime Tartust Valga-rongiga (paar poissi jäid omavoliliselt Tartu maha). Reis Tartust Pihkva on pikk ja tüütuseni igav, aga kui sõidad paarikümne ksv.-ga, kaob aeg kiiresti. Nagu trammipeatused järgnesid üksteisele Valga, Võru, Petseri, Irboska, Moglino, Polkovo, Pihkva. Vaid ajanäitaja konstaterib, et

Kooliõpilaste dessantrood soomusrongil

oled teel olnud 20,5 tundi. Kell 3.30 jõudsim endise Olga silla juures seisva kahurlaeva „Tartu“ juure, mil asusid 4. roodu jäänused.

Siin kuulsime kurvast saatusest, mis 19. aug. oli tabanud meie roodu*). Saabunud 17. aug. õhtul Pihkvasse, käsutati 4. rood positsioonile Veliikaja jõe läänekaldale, Ostrovi sihile, et mööda jõe läänekallast Moglino jaama ja Vana-Irboska alevi peale (s. t. meie vägede seljataha) tungivaid punaseid kinni pidada. 18. aug. õhtul jõudis rood ettenähtud seisukohale, Šepetsi küla juure, ning asus lahingukorda.

19. aug. päikesetõusu ajal algasid punased — peamiselt baškiirid, tatarlased ja kirgiisid — pealetungi, seda kahuritulega ette valmistades. Lõpetanud kahuritule, algasid enamlased otsekohe rünnakut, mis oli suunatud peamiselt 4. roodu pihta. Hoolimata vaprate poiste meeletlikust vastupanust, teati rääkida, et juuniorid — eesotsas oma juhtidega, kes peaaegu kõik rivist välja löödi — on olnud otse julguse ja vaimukindluse kehastused, läks suure ülekaalus oleval vaenlasel korda üle Šepetsi jõe tungida ning 4. roodu vasemasse tiiba sisse murda, mille tagajärjel olid juuniorid sunnitud taanduma tervel nende all oleval positsioonil. Et taandumine vaenlase liigsurve all sündis ja ühtlasi maastik mingit kaitset ei võimaldanud, olid juuniorid sunnitud langenud ja haavatud ksv. maha jätma. Rood kaotas langenuna 11 (nende hulgas mu rühmavanem kapr. A. Vastalo), haavatuna 16 (nende hulgas noorema-ohv. k. t. jun-

kur A. Link¹⁾, veltv. Saag²⁾) ja rühmavanemad n.-allohv. H. Kivi³⁾) ja n.-allohv. Pragi⁴⁾), põrutatuna 2 (nende hulgas rooduül. leitn. H. Kruus⁵⁾) ja vangilangenuna 8 (neist tuli pärast sõja lõppu N. Venest tagasi vaid juunior H. Jensen; teised tapeti punaste poolt); kokku 37 juuniori.

Kell 7.30 saatsime Pihkvast 11 langenud ksv. surelikud jäänused Polkovo jaama, kus nad asetati rongile, mis viis nad Tartu. Selle päeva olime Pihkvas.

22. aug. kell 11.30 algas lahkumine Pihkvast kahurlaev „Tartu“ rahvahulga silmade all, kes sadamakail seisis ning lõpmatu püsivusega lehvitas, lehvitas, lehvitas...

Tartu saabusime kell 22.45. Järgmisel päeval käisime Vanas-Anatoomikumis vaatamas punaste poolt metsikus vihas purustatud ja tundmatuseni moonutatud kaasvõitlejate laipu, — koolipoiste laipu, kes olid võidelnud nagu vanad vaenuvälja-veteraanid, truud oma kohustele surmani. Siin nad lamasid, riivetatuna lahinguvälja ebaülla mudaga: ühel nägu valust tundmatuseni moondu, teise ainsa silma pilk (teine oli täägiga välja torgatud) viibis nagu kuski kaugel — sealpool head ja kurja, kolmas lamas kasetohuna kahvatu näoga, neljandal silmanägu tundmatuseni purustatud jne...

Vaikides seisime oma kaasvõitlejate ja koolivendade purustatud laipade ümber. Ühtki sõna, ühtki sajatust ei tulnud meie huultelt kuuldavale. Kuid silmad kõnelesid, kõnelesid karmi keelt; neis põles süngi armuheimatuse tuluke...

¹⁾ Praegu vandeadvokaat Tartus.

²⁾ Praegu kohtutegelane Tartus.

³⁾ Praegu Abja rajooni konstaabel.

⁴⁾ Praegu kohtutegelane.

⁵⁾ Praegu kriminaalkomissar Haapsalus.

*) Sellest on teiste sulest ilmunud pikemad kirjutused „Postimehes“ 1930. a. 9. nov. ja 1935. a. 20. aug. ning „Kaitse Kodus!“ 1934. a. nr. 10.

Kokkupõrge vaenlase veduriga

Kirjutuse autor Elmar Räästas õppur-sõdurina vabadussõjas.

1919. a. jaanuaris, pärast Elva ja Puka äravõtmist, löödi kibedaid lahinguid vastusaadetud punaväelastega — lätlastega. Samal ajal ümbruskonna elanikud rääkisid ja andsid edasi arvamisi soomusrongide kohta, mida üks või teine punaväelane pidas meie soo-

musrongidest. Keeni ümbruskonna elanike ja läheduses asuvate talupidajate seletuste järgi arvanud punaväelased, et meie soomusrongid on isemoodi soomusega varustatud, kust kõik granaadid nagu kummi pealt tagasi põrkavat, mistõttu neid suurtükiväe edasitungil ei pidavat takistama. Samuti koosnevat meeskond neegreist jt. rahvusist. Kõiki neid jutte kokku võttes võib teha järelduse, kui võrd kartlikud olid punaväelased juba soomusrongi nähes. Samal ajal oli ka kuulda ähvardusi soomusrongide aadressil, et nad lubanud ühe veduri miini või torpedoga meie rongidele vastu saata. Kõike seda arvesse võttes, kui olime Valga peale edasitungil, meie rongi komandant tegi ka vastava korralduse soomusrongi liikudes, mis ähvardava momendi korral oleks välditav. Nimelt, et esimesena liikuv soomusrong annab säärasel juhul kolmekordse pilka vile, mille järele teised tagant liikuvad soomusrongid kohe tagasikäigu peavad andma. Keenist Sangaste poole edasi liikumise järgmises järjekorras: kõige ees s.-rong nr. 2, siis nr. nr. 1, 3 ja 4. Olles jõudnud välja peaaegu Sangaste semaforini, läksin oma rongi vedurile. Samal silmapilgul märkasid, et Valga poolt kihutab meile vastu vedur täie auru all. Anti alarm. Vedurijuhilt küsides, kui palju ta arvab kiirus olevat vastutormaval veduril, ütles viimane, et see võib olla 60 km

tunnis, kuid kiirus võivad kasvada iga sekund. S.-rongi raskuse tõttu see aga üle 40 km tunnisis arendada ei saanud. Seega oli kokkupõrge vältimatu. Enne rongi tagasitõmbumist jooksin oma vaguni trepile ja vaatasin pealt, kuidas see närvepingutav seiklus lõpeb. Meie soomusrongi suurtüki platvormil algas kibe tegevus, sest rongil asuv 3-tolline väljakahur alustas vastutormava veduri tulistamist. Kolmandat või neljandat pauku pihta saades, „Uku“ tabava tule juhtimise tõttu, paiskus metsiku veduri tender roopaist välja ja s.-rong sai tugeva tõuke, mis lõi üksikute vagunite sisemuse segi. Materjaalosa kahju aga ei saanud. Kokkupõrke hetkel metsiku veduri võllid jäid surunud punkti. Vedur peatus. Meie rong, sõites tagasi ja nähes, et tagant sõitja peatus, peatub ka. Kuid mõni hetk hiljem metsiku vedur, mis aina auru välja ajades susiseb, alustab uuesti liikumist. Vedur annab uue löögi, seepeale ise pöördudes teelt kõrvale ja langedes küljeli. Kokkupõrkel ja tulistamisel suurtükist üksikud rattad, mis veduril maha on joosunud, lõmavad maha kümneid meetreid roopaid. Pärast seda keerati kinni metsiku veduri aur ja algas selle veduri uuesti teele ajamine.

Tehniliste abinõude puudumisel tuli sellest loobuda: tender lasti lõhkeainetega küljeli kraavi, vedur tõsteti roobastele ja toodi Keeni.

24. ja 25. aug. sängitasime langenud ksv.-d sv. auavaldustega Tartus maa- mulda. Nende mälestuseks on asetatud

H. Treffneri gümnaasiumis ja linna 15. alkoolis mälestustahvlid.

Varsti pärast seda hakkas pataljoni- ülemale tulema kaebusi meie poolt vahistatud salaviinapõletajailt ja teistelt, milles meid — juunior — teadvalt valesti süüdistati terve rea raskete kuritegude ja süütegude kordasaatmises, ühes süüdistusandmete ettetoomisega. Järgnes range juurdlus ja uurimine, sest „meie olevat korda saatnud halvimaid roimi, kuulmatuimaid asju...“. Juurdlus selgitas, et nood ka: bajad süüdistasid meid kättemaksuks teadvalt valesti, ja kõrgem ülemus lõpetas süüdistuse, kui alusetu, meie vastu ära.

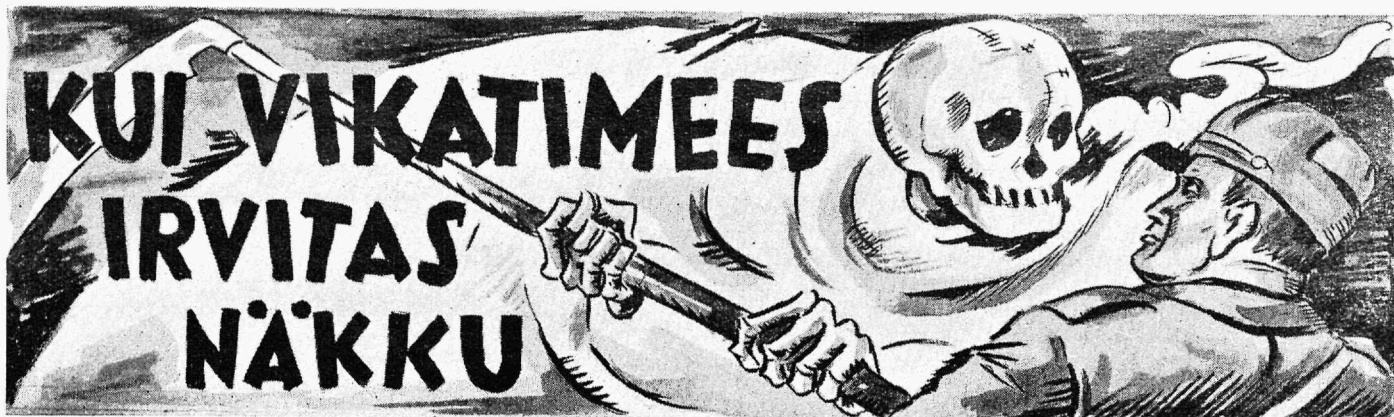
Septembrikuu esimesel poolel algas pataljonis Sv. Ülemjuhataja pvk. nr. 564 põhjal reorganiseerimine ning kohanemine uutele oludele, et teostada juunioride kasvatuslikku tööd riigikaitse alal, pannes suurimat rõhku oma üldharidust jätkavate juunioride sõjalisele väljaõppele ja isamaaliku meelsuse kõrgeimal määral väljaarendamisele. Ühtlasi kerkis pataljonil päevakorraks uusi ülesandeid. Minusse aga oli eespoolkirjeldatud jube pilt (metsikult tapetud juuniorid) mõjunud niivõrd, et otsustasin kätte tasuda langenud ksv. eest. Ma esinesid komandokorras palvega, et mind viidaks üle ühte SRD-i

löögiväeosas. Kuid sugugi kerge polnud saada diviiside- ja väeosaulemate nõusolekut, sest Sv. Ülemjuhataja sellekohase korralduse põhjal kästi kooliõpilased rindeväeosadest kooliõpil. pataljonidesse üle viia, ja mitte ümberpöörduvalt. Viimaks suure nurumise peale leidis mu palve 11. sept. täitmist. Siis hüvasti jätt end. juhtide ja kaasvõitlejatega. (Koo minuga siirdusid SRD-i veel paar juuniori.) Siin ilmnes, kuidas juuniorid ja juhid olid südamega kokkukõlas, kuid nad üksteisele ausasti suhtusid ja üksteisest lugu pidasid. Meie isekeskine vahetõde oli kõige sõbralikum, kõige vennalikum. Kõrge ja suur eesmärk oli sulatanud ühte nii juhtide kui juunioride südamed, mis võitmatuks jõuks välja paisus. Olime selle lühikese ajaga kasvanud sedavõrd üheks pereks, et lahkudes tikkusid pisarad silmi. Mu silmad särasid niiskusest, kui ma — üleviimisdokumendid taskus — viimast korda jätsin maha suure ja uhke maja Hetseli tän. (praegune Riigi Keskarhiiv), — maja, millega seotud hulk mälestusi — küll rõõmsaid, küll ebameeldivaid, ja kus tehtud nii palju tööd riigikaitse alal. Kolm päeva hiljem viis mind rong Valka — vastu uutele sündmustele.

Juunior.

Vabadussõjaaegsed õppursõdurid vabal ajal

Vahtmeister Joh. Zettermanni langemine

Surmaaimdusest Vabadussõja kangelaste juures on mitmeti kirjutatud. Järgnev on üks sellaseid lugusid:

Üheks vapraimaks vabadussõjalaseks oli 1. ratsapolgu kuulipildujate-eskadroni vahtmeister Joh. Zettermann. Tema langemisest jutustab üks tema eskadroni vabatahtlik järgmist:

ksv. arvasid, et küllap vahtmeistriga midagi juhtub, kui ta Tartu jaamas nii kurvalt oma õega seisis.

20. märtsi hommikul pidas meie polk oma veriseima lahingu. Pärast ägedat võitlust vallutasime Haanja mõisa ja Suure-Munamäe. Kuid kallid oli see võit: kolm paremat ohvitseri — leitn. Märk ja Huene ja lipnik Orav, vahtmeister Zettermann ja hulk sõdureid pidid jätma siin oma elu.

Sai me tõe sti „sauna“. Ühe sõnaga — oli säärane põrgutuli, millist Narva rindel vahest ainult Suur-Zerdjanka külas nägime. Hoolimata ägedast kuulirahest seisis meie vapper polguülem rittmeister Jonson ühes adjutantiga ühel kõrgendikul ning vaatlesid vaenlase seisukohti. Ja ümberringi lendasid kuulid heledasti vingudes, ilma et oleksid tabanud. See oli saatus...

Meie aga lebasime all orus ning tulistasime punaseid lewisidest; seejuures sai meie eskadroni vahtmeister Zettermann, kes end küljeli keeras, et levisil kassette vahetada, kuuli kubemesse. Tassisime ta tulejoonelt ära Haanja vallamajja, kus asus meie polgu sidumispunkt. Kui sinna jõudsime, oli ta juba meelemärkuseta. Võtsime tal riided seljast ja meie arst vaatas haava üle; ta leidis, et kuul on läbinud mao ja on seljas, naha all, nähtav. „Siin pole midagi teha!“ oli arsti otsus.

Veidi aja pärast avas vahtmeister silmad, ja näis, et ta on täiesti mõistuse juures. Vaatas meid, ümberseisjaid, siis hakkas oigama, ja 10 minutit hiljem põlnud vahtmeister Zettermanni enam elavate kirjas. Oli täide läinud ta aimdus 18. märtsil Tartu jaamas...

Pöörane kahju oli tublist ülemast ja kaasvõitlejast; ta, vaene, ei suutnud oma sõjapäevikut lõpetada. Tema langemine mõjus masendavalt, sest ta oli nii ligidane meile, kuulipildureile. Igal mehel keerles peas mõte: „Kes meist on järgmine?“

Ühel mehel oli kuul joosnud vastu peasolevat saksa teraskiivrit, löönud sellele mölgi sisse, kiivrit läbistamata; mehel oli suur muhk peas.

*

Järgmine juhtum leidis aset 2. aprillil Lasbergi mõisa juures. Varahommikul hakkas vaenlane suurte jõududega peale tungima, löödi aga meie poolt tagasi. Meid oli küll vähe, kuid selleest olime sitked poisid. Lebasime ahelelikus; vaenlane külvas meid üle marutulega. Minu kõrval lebas meie eskadroni „poja“ — 16-a. vabatahtlik Herman Tedre. Ägeda tule all ta tõusis püsti, et paremini näha punaste seisukohti. Hoiatasin teda, et ta end vaenlasele märklauaks ei seaks, mille üle ta vaid naerdes lausis: „Need „saapad“ (punased meie polgu sõdurite argoos) saavad ka kellelegi külge!“ Seepeale kuuldus väike plöksatus, ja punaste kuul oli Tedret tabanud, kuid nii õnnelikult, et ta ise terveks jäi. Nimelt oli tal väike brauning taskus, ja kuul oli vastu selle rauda pörkunud ning rauda kõveraks löönud. Tedre kurvastas, et ära rikkusid hea revolveri, kuid mina ütlesin talle: „Olnuks revolver sul teises taskus, oleks kuul sulle kubemesse tunginud, ja üks tubli ratsur olnuks meil jälle vähem!“

Kindralmajor G. JONSON (V. R. I/1 ja II/3) vabadussõjaaegne 1. ratsapolgu ülem

„17. märtsil 1919. a. asusime terve polguga Korfi jaamas rongile, et lõunarindele sõita. Läbisõidul Tartu jaamas kohtus meie eskadroni vahtmeister Zettermann oma õega. Nad seisis platvormil ning rääkisid millegi üle, kuna mõlemad näisid väga kurvad olevat. Rong liikus juba, kui Zettermann rongile hüppas. Kaasvõitleja Espar ütles sel puhul: „Need rääkisid küll vist viimast korda üksteisega!“ Ka teised

Meie ratsanikud vabadussõja päevil

Tribunaalikohtu all.

Narva linna metsaülema Jaak Talviku (Tillika) mälestusi vangipõlvest ja põgenemisest punaste valitsuse ajal Narvas 28. novembrist 1918. a. kuni 18. jaan. 1919. a.

Novembri lõpupäevadel 1918. a. astusid Narva gümn. poisid hulgaliselt kaitseliitu. Läksime ka koos noorema venna Bernhardiga kaitseliidu ridadesse. Meile anti välja püssid ja nii olimegi valmis sõjamehed.

27. nov. hommikul oli Narvas tunda juba ärevust. Hermani tänaval, kus asus tol ajal kohvik, oli rohkesti saksa sõdureid, kes kandsid kraami ja valmistasid linnast lahkumisele. Ka kohvikus oli sõdureid. Päev kulus üsna kiiresti ja teatava ärevuse sordiini all.

28. nov. varahommikul äratas meid unest kahurimürin. Ajasime kiiresti riided selga ja ruttasime linna. Vend võttis kaasa ka püssi. Rahvaväljal tulistas saksa patareid, kuna mujaltki oli kuulda kahuri- ja püssipauke. Läksime vennaga lahku, et üles otsida väeosi, kus saaks liüa kaasa lahingut. Lõuna paigu kohtasin venda, kes oli kuskilt saanud kätte kaks leiba.

„Meie taganeme,“ ütles vend, „katsu, kuidas sa saad Narvast minema.“

Vend lahkus, kuna ka mina liikusin koos saksa sõjaväelastega Tallinna maanteed mööda Narvast välja. Jõudnud Tsornaja küla juure, pöördusin Allika veskisse. Seal oli rohkesti sõjapõgenikke Narvast. Kell võis olla umbes 5. Sügispäev oli jõudnud lõpule. Põgenike meeleolu muutus hoopis närseks, kui kostusid Peeterristi poolt püssipaugud. Laskmine muutus üsna intensiivseks, millest tuli järeldada, et Peeterristil on käimas kõva lahing.

Kuuldus, et punased on tunginud juba Peeterristile välja ja seega on meie taganemise-tee ära lõigatud. See polnud iseenesest kuigi roosiline väljavaade meile, põgenikele.

Kuna ma olin üsna kergelt riides, siis otsustasin minna koju, N.-Jõesuhu, et varustada end soojemate riidetega ja siis põgeneda punaste eest Tallinna suunas. Oli ilmne, et ma enam ei saa kasutada ühendusteid, sest siis võinuks hõlpsasti langeda punaste kätte, mispärast otsustasin minna läbi metsade koju. Kuid selle mõeldud-tehtud kava täitmine ei olnud sugugi lihtne.

Võtsin otsesuuna Sininõmme surnuaia poole. Ilm oli pime, kas pista sõrme silma; midagi ei näe. Surnuaia lähedal äkki tunnen paberossitubaka lõhna. Oli selge, et läheduses viibib keegi. Kuid kus? Kuulatasin hetke, et ehk midagi kuulen. Vaikus. Ainult

tuul sahistas männiokstes ja kuskilt kaugelt kostus vaevalt-vaevalt märgatav vankrimürin. Julgesin siiski minna edasi. Äkki hüüab minu läheduses keegi vene keeles „Stoi“.

Polnud kahtlust, et olin sattunud punaste tunnimehele peaaegu käte vahele. Önn oli siiski, et ta mind ei näinud, kuigi mina ka teda ei näinud. Ma ei võinud ühelgi tingimusel end punase kätte anda, sest millega oleksin ma saanud siis põhjendada seda metsas ekslemist. Närvid olid viimseni üles kruvitud. Punane siiski ei tulnud selgitama, kas on kedagi läheduses. Küllap arvas, et kes see ikka öösi kolab metsas ringi. Nii pääsesin seekord vangilangemise hädahust. Veidi maad edasi minnes kuulsin kuidas punane pidas kinni ühe hobusemehe. Ta saatis selle Riigikülla, kus pidi asuma komandant. Nii selgus, et punaseid oli postil rohkem kui üks mees. Ka polnud kahtlust, et punased on võtnud oma valve alla juba Narva ja N.-Jõesuu tee. Olla südaööl üksikeset vaenlasi polnud sugugi lihtne. Kas minna tagasi või jätkata koju minekut, oli küllalt raske probleem. Edasimineku tundus siiski sobivam, mispärast jätkasin teekonda üle Kudruküla soo. Kahjuks ma ei tunnud sood ja see pidi muutuma mulle saatuslikuks.

Öökülmad olid katnud soos veeloigud ainult üsna nõrga jääkatttega. Vajusin paiguti kuni rinnuni jääkülma vette. Jää krõbises ja raksus jalge all, kuna lõppu ei tahtnud ega tahtnud tullagi sellele teekonnale. Olin pimeduses eksinud ja ei suutnud enam ette kujutada, kus olen või kuhu lähen. Külm siiski ei olnud, sest soos tampimine ja pingutatud olek ei lubanud mõteldakülmale ega ka väsimusele.

Kadus isegi aja mõiste. Kas olin soos tammunud tunni või kaks, sellest polnud aimugi. Lõppeks jõudsin välja ühele kõrgemale kohale. Seal püüdsin orienteeruda, et siis jätkata seda juba lõputuna tunduvat matka. Ronisin heinakuhja otsa. Nägin eemalt prožektoritulesid ja kuulsin samast suunast vankrimürinat. Tegin oletuse, et seal pool on Tallinna maantee, ja hakkasin vastavalt sellele oletusele minema jälle N.-Jõesuu poole.

Kella 6 paigu hommikul jõudsin Metsa tänava rajooni, N.-Jõesuus. Metsa ääres põlesid tuled, vististi olid need süüdanud punaväelased, kes viibisid seal

postil. Nendest tuledest möödumine oli lihtne, sest kodukoha ümbrust tundsin küllalt hästi.

Enam oli kokkunenud ja kahvatu. Ta alul ei suutnud öieti midagi küsida, kui jõudsin koju.

„Kus isa ja vend on?“ sai ta lõppeks sõna suust.

Nimelt oli ka isa põgenenud punaste eest, kuna ema, vana inimene, oli jäänud üksi koju. Ema ei olnud saanud öö otsa sõba silmale, sest mure kahe poja ja mehe pärast vaevas ta südant. Laual põles väike lamp, kuna aknad olid kaetud tiheda eesriidega, et valgus ei paistaks tänavale.

Hakkasin lahti riidetuma, sest alles soojas toas, kus tundus otse pühalikku vaikust ja rahu, andis end tunda väsimus ja külm. Olin parajasti ametis saabaste lahtivõtmisega ja ei suutnud veel emale anda korralikku seletust oma seiklusest soos, kui hakati kolistama ukse taga. Tuppa tuli kolm punaväelast püssidega. Ei olnud aega mõelda põgenemisele. Ja kuhu oleksingi põgenenud, sest seljataga oli väsitav teekond üle soo, mis oli kestnud üle 10 tunni.

Punased otsisid mu läbi ja olid muidugi ka huvitatud, kus ma öösi käisin. Ka maja otsiti põhjalikult läbi. Pöönin-gult leiti üks Jaapani püssi tääk ja natuke lõhkeainet. Olin 1916. a. Vaivaras kindlustustööde kümnik ja siis tõi lõhkeainet koju. See ähvardas mulle muutuda nüüd saatuslikuks. Punased võtsid leitud asjad asitõendustena kaasa. Kaasa viisid nad veel isa ülikonna ja võid.

Mind viidi sõjalaevale „Oleg“, mis peatus N.-Jõesuus, ülekuulamisele. Sõjalaeval koheldi mind hästi. Mulle anti süüa, ja veel kuidas! Toodi suur nõu kapsasupiga, kus ujus sees lambakints, teise roana anti riisiputru. Köht oli tühi, mispärast lasksin toidul hea maitsta.

Ülekuulamist toimetas laeva komandör.

„Teid on nähtud Narva raudsilla juures, kui see lasti õhku, ühes lipn. Heinrich Tartuga?“ küsis punakomissar. „Sealt tõite kaasa ka lõhkeainet, mis läbiotsimisel leiti?“

Laual olid asitõendused. Oli ilmne, et punased rajasid minu süüdistuse pöönin-gult leitud lõhkeainele. Ma seletasin punakomissarile lõhkeaine loo, mida

ta näis ka uskuvat. Kaua ta mind ei tülitanud ülekuulamisega, sest sõjalaval oli vaja välja sõita. Mind saadeti maale, kus paigutati alevi arestikambri. Seal oli ees juba rohkesti kohalikke elanikke, kes olid vangistatud mitmesugustel põhjustel. Ka vanglas ei saanud kurta toidu üle. „Magustoiduna“ jagati meile rohkesti „Edasi“ numbreid...

Alul oli elu üsna hea. Valvuriteks olid eestlased, kes kohtlesid vange viisakalt. Siis anti vangid lätlaste n.-n. meelevalda alla. Algasid ülekuulamised ja mahalaskmised. Ülekuulamisi toimetati öösiti. Kella 1—3 vahel pinniti vange. Võib-olla toimetati sellepärast öösiti ülekuulamisi, et vangid unest virgudes kergemini tunnistaksid üles nende vastu tõstetud süüdistuse.

Tavaliselt ilmus lätlane kella ühe paigu kambrisse, valgustas taskulambiga tüht või teist vangi ja kutsus siis selle kaasa ülekuulamisele.

Ülekuulajateks olid eraisikud, kuna n.-ü. eesistujaks oli madrus, keegi eestlane Müller. Vange „pinniti“ korduvalt ja sageli mitu tundi järjest. Kui vang ei annud soovitud seletust, siis saadeti vang kantseleist püssimehega hoovi. Seal sõdur asetas vangi maja seina äärde ja hakkas plöksutama püssi. Nii aeti vangile hirm nahka, et ta tunnistaks end süüdi tema vastu tõstetud süüdistuses. Mõnigi nõrgemate närvidega vang ei suutnud vastu pidada selle „pinnimise“ meetodile ja oli valmis omaks võtma tegusid, mida ta tegelikult ei olnud teinud. Saadud niimoodi vangilt süüdistustunnistamine, viidi ohver jõe ääre, n.-n. Sompja silla juure, kus lasti maha. Laip topiti aga jää alla. Punased lasksid maha minu vangis viibimise ajal Konga, ühe ema alaealise lapsega ja kohaliku preestri Pokrovski poja. Eriti traagiline oli preest-

Asetas vangi maja seina ääre ja hakkas plöksutama püssi

ri poja surm. Ühel päeval tuli valvur kongi ja käskis tulla Pokrovskil endaga kaasa.

„Kas võtan riided kaasa?“

„Võtke, kui soovite,“ vastas punane.

Meil oli nimelt levinud kuuldus, et vangid viiakse üle Kroonlinna vanglasse. Pääseda lätlaste käest oli meie kõige suurim soov, sest vangide närvid hakkasid juba üles ütlema igaõigest ülekuulamistest. Pokrovski jättis rõõmsalt meiega jumalaga ja avaldas lootust, et ka meie pääseme peatselt lätlaste küüsisist ja tuleme temale järele.

Mehe rõõm oli aga üürrike. Ta viidi sadamasse ja lasti maha...

Mind kuulati üle viiel korral. Peale silla õhkulaskmise süüdistuse nõuti minult seletust, et kus viibib praegu lipn. Rimmel (praegune kol. Rimmel) ja millised ülesanded ta mulle andis? Ma ei teadnud Rimmelist vähematki. R-i ma tundsin, sest ta oli ka pärit N.-Jõesuust.

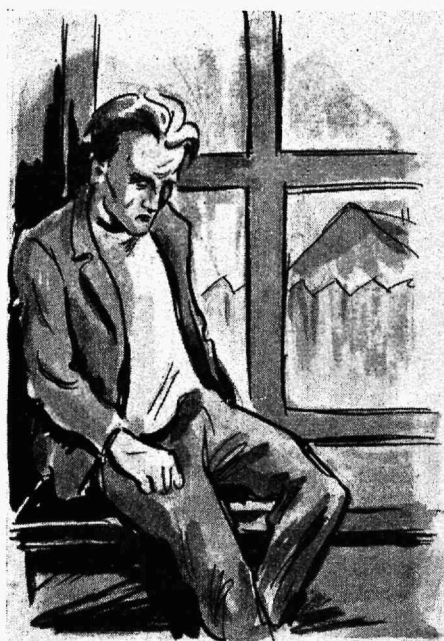
N.-Jõesuu alevi sekretär August Paavel astus minu kaitseks välja mitmel puhul ja seepärast ma pääsesin N.-Jõesuu tribunaalikohtu käest terve nahaga. Mind saadeti Narva, et sealne tribunaal mõistaks kohut minu kui „kahtlase tüübi“ üle.

Sõit Narva toimus laeval. Jõgi oli juba kattumas jääga, mispärast liikumise linna poole üsna vaevaselt. Nar-

vas viidi mind alul raekotta. Seal kestis parajasti kange kolimine. Kanti laudu, toole, kirjutusmasinaid jne. kuskile. Ei jäetud mindki kauaks seda kolimist vaatama, vaid saadeti Rahu tän., kus asub praegu I diviisi laatsaret. Seal viidi mind ühte tühja ruumi, kuhu jäeti valveta. Kõrvaltoas askeldas inimesi, kuna mina olin nagu kõigi poolt unustatud.

Istusin aknalauale ja mõtlesin oma mõtteid. Kas pääsen ka Narvast terve nahaga? Kui kaua ma seal üksi istusin, pole aimugi. Kuid ühes asjas jõudsin selgusele, et kui pääsen Narvast põgenema, siis pääsen eluga. Oodata, et ka Narva tribunaal oleks mulle heatahtlik, näis uskumatuna, sest siin polnud kedagi, kes oleks ainsagi hea sõna ütelnud minu kasuks punase tribunaali ees. Kuigi põgenemiseks polnud väljavaateid, kavatsesin seda siiski teha, kui avaneb seks sobiv moment.

Silmitsesin tuba, kus viibisin. Toast, kus muuseas ei olnud mööblit, viis kaks uut välja. Üks suundus ruumi, kust kostis inimeste hääli, kuid kuhu viis teine, klaasuks, sellest polnud mul aimugi. Tasa-tasa läksin klaasukse juure, et katsuda, kas see on lukus. Minu õnneks üks oli lahti! Põgenemise võimalus oli käes, millest unistasin aknalaual istudes. Üks viis pealegi eeskotta, mispärast kasutasin kohe juhust, et punaste pesast lasta jalga. Pääsesin ke-

Istusin aknalauale ja mõtlesin oma mõtteid.

VABADUSSÕJA KANGELASTE SÜNNIPÄEVI JUUNIS 1937

Kol.-ltm. Karl Tiitso (V. R. II/3),
sünd. 1. juulil 1893. a. Pärit Täht-
vere v.

Heinrich Reismann (V. R. II/3),
sünd. 2. juulil 1886. a. Uue-Antsla v.

Kapten Vl. Hirth (V. R. II/3),
sünd. 3. juulil 1898. a. Jõhvis.

Aleks. Normak (V. R. II/3), sünd.
4. juulil 1883 a. Püssi v.

Karl Teppan (V. R. II/3), sünd.
4. juulil 1893. a. Laius-Tähtveres.

Kol.-ltm. Vold. Karing (V. R. II/3),
sünd. 4. juulil 1895. a. Pärit Jõe-
lehtme v.

Kapten Hans Ingermann (V. R.
II/3), sünd. 5. juulil 1898. a. Viljandis.

Jaan Parkja (V. R. II/3), sünd. 5.
juulil 1897. a. Tõlliste v.

Ltn. Leonhard Össo (V. R. I/3),
sünd. 5. juulil 1895. a. Tähtvere v.

Kapten H. Hiob (V. R. II/3), sünd.
6. juulil 1896 a. Sangaste v.

Joh. Klesment (V. R. II/3), sünd.
6. juulil 1895. a. Kloostri v.

Roman Vahi (V. R. II/3), sünd.
6. juulil 1902. a. Maksa v.

Kapten T. Ventsel (V. R. II/3),
sünd. 6. juulil 1894. a. Vastemõisas.

Kv.-am. Aug. Trubok (V. R. I/3),
sünd. 7. juulil 1897. a. Pärit Tallinnast.

Major Aleksei Koik (V. R. I/3),
sünd. 8. juulil 1892 a. Holstre v.

Veltv. Andres Kitsel (V. R. II/3),
sünd. 9. juulil 1892. a. Kalvi v.

V.-ltm. Juhan Jansen (V. R. II/3),
sünd. 10. juulil 1892. a. Seli v.

Aug. Pokka (V. R. II/3), sünd. 10.
juulil 1898. a. Pajusi v.

Kolonel Verner Trossi (V. R. I/3
ja II/3), sünd. 12. juulil 1890. a. Pärit
Paidest.

San.-kol.-ltm. Oskar Palu (V. R. I/3
ja II/3), sünd. 13. juulil 1894. a. Nõos.

Karl Kaal (V. R. II/3), sünd. 14. juu-
lil 1897 a. Härjanurmes.

Kolonel Karl Parts (V. R. I/1 ja
II/2 ja II/3), sünd. 15. juulil 1886. a. Pa-
luperas.

Ltn. Arn. Evertson (V. R. I/3,
sünd. 15. juulil 1893. a. Pärit Tallin-
nast.

Jaan Jaakson (V. R. II/3), sünd.
15. juulil Hallingu v.

Alfred Kolvik (V. R. II/3), sünd.
15. juulil 1901. a. Tallinnas.

Major Jaan Lugus (V. R. I/3),
sünd. 16. juulil 1891. a. Vana-Võidus.

Teodor Mednis (V. R. II/3), sünd.
17. juulil 1898. a. Pärit Laanemetsast.

Adolf Brachmann (V. R. II/3),
sünd. 18. juulil 1891. a. Haapsalus.

Aleksander Hinno (V. R. II/3),
sünd. 18. juulil Kalvi v.

Kol.-ltm. Egbert Jürman (V. R.
II/3), sünd. 18. juulil 1893. a. Põltsa-
maal.

Major Jaan Lepp, (V. R. II/2 ja
II/3), sünd. 19. juulil 1895. a. Anija v.

Ltn. Hjalmar Leth (V. R. II/3),
sünd. 19. juulil 1886. a.

Arnold Otsing (V. R. II/3), sünd.
19. juulil 1896. a. Toolamaal.

Major Rein Tomback (V. R. I/3),
sünd. 19. juulil 1896. a. Tallinnas.

Kol.-ltm. Jaan Unt (V. R. I/2 ja
II/3), sünd. 20. juulil 1894. a. Pärit
Lõve v.

Major Artur Tenno (V. R. I/3),
sünd. 21. juulil 1894. a. Pärit K.-Võn-
nust.

Peeter Leesment (V. R. II/3),
sünd. 22. juulil 1895. a. Jäärja v.

Johan Sengbusch (V. R. II/3),
sünd. 22. juulil 1900. a. Pärit Paidest.

Kapten Heino Onny (V. R. II/3),
sünd. 23. juulil 1900. a. Tartus.

Kapten-ltn. Nikolai Link (V. R.
I/3), sünd. 25. juulil 1880. a. Tallinnas.

Kolonel H. Paavijaan (V. R.
I/3), sünd. 25. juulil 1885. a. Kunda-
Mallas.

Kapten Mart Tamm (V. R. II/3),
sünd. 25. juulil 1888. a. Kurista v.

Major Kustas Utuste (V. R. I/3),
sünd. 25. juulil 1884. a. Kärgula v.

Jakob Kessel (V. R. II/3), sünd.
26. juulil 1884. a. Kõrgesaare v.

Aleksander Klettenberg (V. R.
II/3), sünd. 26. juulil 1892. a. Pärit
Pärsti v.

Ltn. Joha Sirk (V. R. I/3), sünd.
26. juulil 1879. a. Pärit Aru v.

Kapten Ed. Saar (V. R. I/3), sünd.
27. juulil 1893. a. Loosi v.

Karl Ormisson (V. R. I/3), sünd.
28. juulil 1900. a. Viljandis.

Kolonel-ltn. Richard Maasing
(V. R. I/3), sünd. 29. juulil 1896. a.
Pärit Vorbuse v.

Kapten Valter Pedak (V. R. II/3),
sünd. 29. juulil 1895. a. Vara v.

Oohv. as. Gustav Vaga (V. R. II/3),
sünd. 29. juulil 1894. a. Narvas.

dagi kohtamata tänavale ja siis oli ras-
kem osa läbi.

Narvast põgenesin n.-ü. ühe hinge-
tõmbega Repniku mõisa, mis asub Nar-
vast umbes 16 km eemal. Seal läksin
koolivenna Volffissi vanemate juure.
Kuigi nad olid vastutulelikud, ei võinud
ma ometi jääda nende juure kauaks
peatuma. Punaseid oli selles ümbruses
rohkesti liikumas ja minu tabamisega
V.-ide juurest oleksin ma viinud ka ne-
mad võib-olla tribunaalikohtu alla. Ega
minugi nahale olnud see koht varjami-
seks soodus. Viibisin Repnikus ainult
ühe öö ja läksin siis Narva tagasi.
Kuju, N.-Jõesuhu, ma siiski ei usalda-
nud minna, sest seal mind tunti ja see-
pärast taasvangistamise oht oli seal ka
märksa suurem.

Narvas läksin koolipoisi-korterisse,
mis asus Posti tän. Majaperenaine oli
„sahkerdaja“ inimene, tegeles salakau-
bitsemise ja muude niisuguste päeva-
valgust kartvate asjadega. Ka elas
tema majas inimesi, kelle kuulsus pol-
nud kõige parem. Elada niisuguses ma-
jas tribunaali käest põgenenud isikuna
oli võrdlemisi hädaohutu, sest kindel oli
see, et majaperenaine ei armastanud te-
gemist teha ametivõimudega.

Kuidagi olid siiski asunud elama sa-
maste majja ka kaks punaväe lendurit.
Need aga olid üsna vähe kodus ja vae-
valt nad üldse olid huvitatud kaasüüri

listest ning nende tegudest. Võib-olla
oli see üks majaperenaise „sõjakava-
lusi“, et juhtida punaste võimumeeste
tähelepanu endalt eemale, sest kes võis-
ki kahtlustada majaperenaist lubamatu-
tes tehingutes, kui samas elavad puna-
väelased.

Ühel päeval seletasid punalendurid
järjekordselt luureretkelt koju jõudes,
et Jõhvi taga tungivat punavägedele
peale neegrid, kes olivat eranditult va-
rustatud kiivritega. Luureretkel nad
olevat sõitnud madalal ja näinud päris
selgesti „musti“. Ärevus oli muidugi
suur. Kuna punaväed lähenesid kiiresti
taganedes Narvale, siis otsustasin põge-
neda Narvast ja varjata end Jõesuus.

N.-Jõesuus ei võinud ma muidugi ja-
lutada vabalt ringi, vaid oma maha-
hoidmiseks valisin redupaigaks Pauluse
maja keldri.

Ühel päeval hakkas kostuma jälle
lahingu-müra. Ka N.-Jõesuhu tulid
šrapnellid. Ei olnud aimugi olukorrast
liinil. Jutte liikus mitmesuguseid, kuid
kes neid sai ja võiski uskuda.

Tahtsin minna parajasti koju, kui
märkas, et keegi sõjaväelane läheneb
meie majale. Sõduril oli püss seljas ja
käes kandis ta kiivrit. Ta oli minust vae-
valt 50 sammu eemal, kui ma teda
märkas. Mõte läbistas aju, et see on
punaväelane, kes tuli mind vangista-

ma. Võib-olla oli keegi üles annud, et
ma varjan end N.-Jõesuus ja käin ko-
dus? Pikema kaalumise ta panin jook-
su, et mitte sattuda veel viimsel silma-
pilgul punaste kätte. Jooksin täie kii-
rusega mõned majad edasi ja pugusin
siis jällegi majakeldrisse varjule.
Imestasin, et miks punane, kes mind
oleks pidanud nägema, ei tulistanud,
sest lähedase maa tõttu ma vaevalt
pääsnuksin terve nahaga.

Ootasin keldris tükk aega, kuni näis
olevat selge, et punane mind enam ei
jälgi, ja alles siis usaldasin tulla välja.
Kuju ma siiski ei sõandanud minna,
vaid saatsin naabernaise emalt küsima,
kes käis kodus. Eit tuli kiiresti tagasi
ja kõneles, et kodus olnud vend, kes
aga läinud kiiresti edasi Narva poole.

Olin pääsnud. Võisin jälle tunda end
vaba kodanikuna oma kodus. Mõned
päevad hiljem olime jälle koos: isa, ema
ja kaks poega. Isa oli kuulnud, et minu
olid punased lasknud maha, mispärast
minu leidmine kodust täie tervise juu-
res oli talle suureks üllatuseks.

Ka isa pääsis punaste käest õnne-
juhuse läbi. Rakvere lähedal ta olevat
lahkunud kaaslasest-põgenikust ja läi-
nud üksi edasi. Ta kaaslase vangista-
sid punased ja lasksid Rakveres maha.
Teise põgenemise tee valimine oli see-
ga isa õnn...

Võrulaste ärevuse lahendamine „Oira-oiraga“.

2. polgu orkester, kes 15. jaan. 1919. a. Põltsamaalt Tartu jõudis, jäi II diviisi staabi juure, kus ta oma otseste kohuste kõrval täitis ka veel riivikohuseid. Et orkestril algul nootidest väga suur puudus oli, siis korraldas ta tihti kontserte, et saadud rahaga oma nootide tagavara suurendada.

Järjekordne kontsert oli kavatsatud anda ülestõusmise pühade ajal Võru „Kandle“ saalis, sõites selleks paar päeva enne pühi Võru. Samal ajal aga teostus punaste pealetung Võrule, mis kohalikud elanikud viis paanikasse.

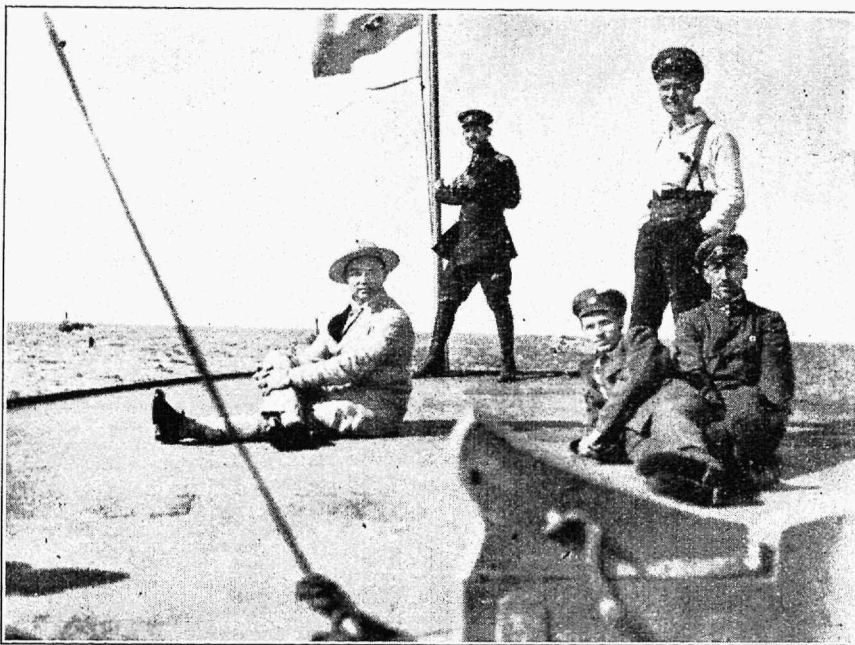
Päeval, millal lahingukära oli Võrule kõige lähemal, oli ilm pilves, kuid ei sadanud. Puhus keskmine lõunatuul, mis lahingu „helid“ üle järve õige kostvalt Võru parki kandis. Mäletan seda päeva tema sündmuste tõttu väga hästi. Meie orkester oli paigutatud Kreutzwaldi või Jüri tänavale kahte eraldi majja (ühte ei mahtunud, sest orkestris oli üle 40 mehe). Liinilt vahetatud väeosa, kes öösel orkestri asukohast mööda marssis, oli mõne orkestrimehe juba ärevusse ajanud. Üks naljahammas oli muiates ütelnud orkestri korrapidajale, kes möödamarssijailt küsis, kuhu nad lähevad, — „et meie väed taganevad“. See teade lõi mõne arama mehe verest ära.

Ärevale ööle järgnes veel ärevam päev. Öösel saatsid kahurid üksteisele tervitusi, hommikul asusid seda ägedasti täiendama püssid ja kuulipildujad.

Võrus asuvatele kaitseväge osadele oli korraldus tehtud igaks juhuks valmis olla. Ka meie olime oma pillide ja paunade jaoks kaks küüthobust muretsenud.

Orkestri juht käis kirudes ringi, siunates punaseid, kes tikkusid meie kontserti nurja ajama. Mõni muusikant püüdis nõu anda asuda aegsasti Võrust taganemisele, sest nii võib kergesti vaenlasele jalgu jääda.

Pärast lõunat, umbes kell 3, lahkus Võrust 2. j. polgu majandusjaoskond ühes voori ja kantseleiga. Maj.-ül. lipn. Maim saatis ka orkestrile käsu Võrust lahkumiseks. Orkestri vanema veltv. Suurhallik'u (nüüd surnud) korraldusel pandi paunad ja pillid koormasse, ning mehed püssidega kogunesid hoovi kolkku valmis rännakuks, oodati ainult orkestri juhti. Viimane ilmuski ja, nähes mehi püssidega, küsis: „Noh, mis kurat teil siin lahti on?“ Velveebel teatas maj.-ül. käsust. Or-

9-da polgu lipp sõidab liinile. 26. 7. 19. Pahemalt esimene polgu van.-arsl Vares (kirjanik Barbarus).

Kindral A. Tõnissoni pildikogust.

kestrijuht mõtles pisut ja andis siis krõbedate sõnadega korralduse püssid tagasi viia, pillid võtta ja orkester mängu korras üles seada.

Varsti oli orkester tänaval mänguvalmis, kõlas käsklus „käies marss“ — ning marsi „Vanad sõbrad“ helide saatel sammuti Kreutzwaldi tän. mööda parki. Park oli inimesist täiesti tühi. Orkester asus „paviljoni“. „Laske „Oira-oiraga“ kõva hõiskamisega,“ käsutas orkestrijuht. Teispool järve kuuldus veel selgesti lahingumüra, kuid juba kaugemalt kui hommikupoolel. Sellele vastas nüüd tujutõstvalt pargist lõbus „Oira-oiraga“ kui tolleaegne löökpala.

Varsti ilmusid parki mõned sõdurid ja ka üksikud eraisikud. Kõige huvitavam oli aga näha inimesi, kes kraamikoormatega olid linnast lahkumas. Nende meeolule mõjus orkestri lõbus mäng pargis hästi. Nende nägudelt paistis nagu pettumus või jälle imestus sel silmapilgul, kus ühed on kiires korras linnast lahkumas, kuna teised ei mõtlegi selle peale, vaid löövad aina lõbusaid lugusid. Pisut ikka piinlik küll niisuguses olukorras linnast põgeneda. Peatutigi siis pargi värava kohal, jäeti pere koorma juure ja tuldi parki vaatama, et mis need sõjamehed siin siis õigupoolest lõbutsevad.

Orkestri juht, kepp käes, jalutas orkestri läheduses. Pöörduti muidugi kohe tema poole küsimusega, et mis puhul siin õigupoolest mängitakse...

„Tohoo taevas, punased saavad meie meeste käest peksa ja meie ei peaks siis veel lõbutsema,“ seletas orkestrijuht. „No, kas ikka tõesti?“ „Või veel, eks te ise kuule. Hommikul olid päris raudtee ligidal, nüüd liduvad juba üle Munamäe.“

Lahingukära oli ka tõesti kaugenenud. „Õigus jah,“ vastati. Rahvast kogunes parki igast kandist, ja kui saabus videvik, olid pargi muruplatsid inimesi täis. Ka ükski põgenike koorem ei läinud pargi äärest minema, sest kuhu või kelle eest sa põgened, kui punased juba peksa saavad ning põgenevad.

Kui pimeduse tõttu noodist enam mängida ei näinud, lahkusime pargist hästi tuttava marsiga, mida mehed „Kukenoodi“ järgi mängisid.

Ka mõnedki põgenikud, keda oli pargi väravasse kogunenud õige palju, keerasid ringi oma koormad ja sõitsid tulnud teed tagasi kodu poole.

Järgmise päeva lõunaks jõudis Võru tagasi ka meie Võrust evakueerunud majandusjaoskond, kes oli õõbinud linnast väljas koormate kõrval ja kes olid saanud ka külmataadi kätt tunda. Neid nähes rõõmustasid isegi need orkestrimehed, kes nii väga olid tahtnud linnast lahkuda, selle üle, et ei pruukinud samasugust viletsat ööd mööda saata.

Kontserdi pidamise ka ära ja isegi väga menukalt.

R. P.

Võnnu linna äravõtmine

Võidupühal 23. VI 1919.

22. juuni oli meeskonnale puhkepäevaks. Dessant tuli rongile tagasi, et järgmisel päeval, varahommikul asuda uuele pealetungile — sakslasi Võnnust välja lööma. Hommik oli ilus, päev töötas suurepärase tulla, kui löögiosaga Võnnu sihis välja sõitsime! Jõudes üle raudteesilla, kus asus 21. skp. meie valvetõke, dessant tuli rongilt. Dessantpat. ülemaks oli leitn. P. Asmus. Liikumine algas paremat kätt raudteeliini. Meist vasakul soomusrong nr. 1 dessantpataljon ja kuperjanovlased. Mõlema soomusrongide ja Kuperjanovi partisanide 6-toll. patareid algasid kohe meie pealetungi tulega ette valmistama, ühtlasi Võnnu jaama pommitama. Ka sakslased avasid kohe suur-tükitle meie dessantide ja soomusrongide pihta. Liikusime raudteeliinist rohkem paremale, maastiku tõttu, et sellest küljest haarata Võnnu. Pealetung arenes kiirelt, rongi löögiosad tungisid visalt, tulistades, edasi. Võnnu linnani oli meie lähtekohast 8—9 klm maad. Esimene tõsisem vastupanu, sakslaste poolt oli meie rongi dessandil umbes 4 klm siinpool Võnnut. Vaenlane avas marulise suurtükkide ja kuulipildujate tulle meie edasiliikuva ahelikku pihta. Sellel tullevahetusel sai minu roodust surma k.-k. „Madseni“ laskur kapral Jantei. Granaat tabas meest kõhtu, purustades mehe ühes „Madsen'iga“. Kergelt said haavata 2—3 meest. Kõige selle peale vaatamata, et sakslased meist tehniliselt palju paremini varustatud olid, võis iga eestlase silmist lugeda ainult üht soovi, kas või ainult täägiga, rind rinnaga sakslastega kokku minna. Vaimustus langeswehrri tüüpi oli suur. Meie kaotused ei kohutanud...

Vasakul pool raudteed on kuulida kõva laskmine. Vaenlase tuli muutub ikka ja ikka nõrgemaks. Meie ahelik hakkab kiiremal peale tungima. Raudtee piirkonnast kostavad üksikud plahvatused, vaenlane purustab raudteed ja laseb väiksemagi raudteesilla õhku. Sellega takistades meie soomusrongide kiiret edasiliikumist, meie s.-rongid jäid selle tõttu kaugemale maha. Kõigest on näha, et vaenlane põgeneb ja katsub viimase võimaluseni takistada meie edasiliikumist, sellega kattva oma taganevaid väeosasid. Kui oleme ühest võsastikust välja jõudnud, paistab umbes 1—1½ klm kauguselt, üle lahtise maastiku, Võnnu linn. Üks suur maja („Vane-muise“ teatri sarnane Tartus) on leekides. Binokliga vaadates on näha vaenlase sõjaväelasi selle ümber jooksmas. Nende soomusrong on meie poole

välja sõitnud ja tulistab suurtükkidest ning kuulipildujatest meie edasitor-mavaid väeosi. Kuid õige pea kaob silmapiirilt. Võnnu jaama kohal kõlab kõva plahvatus, kõrge suitsusammas tõuseb üles. Pärast selgus, et olid jaama veevärgi õhku lasknud. Meie patareid on vaikinud, sest jalgväe osad on juba linna sisse liikumas.

Tõnman oma meestega Võnnu sisse. Põlev maja osutus Võnnu linna rahva-majaks. Maja keldris asus rahvalt ärakorjatud relvade ladu. Browningud, mauserid, jahipüssid — kõik roostes. Nii mõnigi mees kähmab endale rutuga mõne eseme mälestuseks — „soomuseks“ kaasa... Linna tänavad on tühjad, kusagilt kostavad üksikud püsipaugud. Tänavale on maha jäetud sakslaste suur sõjaväe veoauto, meeskond põgenenud. Jätan ühe mehe auto valveks. Elanikud seletavad, sakslased olevalt ½ tundi tagasi suure ruttuga linnast lahkunud. Juhatavad meile nende staapide ja ladude asukohad. Mõned majad otsime läbi. Roodu ülesandeks oli läbistada teatud osa linnast, vastupanu leides — vaenlane hävitada, ning koguneda oma rooduga Võnnu jaama. Mingisugust vastupanu linnas ei olnud. Võnnu linn oli vaenlastest maha jäetud!

Kohalikud elanikud olevalt väga üllatanud, otse jahmatanud meie sõjamehi nähes, kelle rietus ja väljanägemine jätab nii palju soovida, kuid kes siiski löid põgenema kuulsas saksa langeswehrri...

Veoauto juure tagasi jõudes ei oska keegi meestest tolele „hinge“ sisse ajada. Sellest seisukorrast päästab meid Võnnu elektriijaama insener-lätlane, kes auto juhtimise enda kätte võttis. Jaama poole sõites peatume ühe „toredama“ maja ees. Seal asunud saksa ohvitseride-kasino. Otsime läbi — „soomuseks“ saame: 100 pud. reinveini, 1½-pangelse pudeli täie akva-viit'i (valge viin, veidi kangem meie riigiviinast) ja tünni täie mett. Poidid kannavad „soomuse“ ettevaatlikult autole. Tee peal lendab nii mõnigi veinipudelilokk mürtsudes õhku, enne kui jõuame Võnnu jaama...

Ettekanda pat.-üliile ära annud, saan korralduse — sõita sama auto ja koor-maga soomusrongidele vastu. Ühtlasi teatama meie võidust. Kihutame loode sihis välja, autojuhil tee tuttav. Kaugelt hakkavad paistma meie rongide vedurite suitsusambad. Paistab, nagu lähemeks Võnnule mingisugune sõjalaevastik. Kõige eel liiguvad kahe rongi löögiosad, tagapool mõlema ron-

gi staabi osad, sabas remontrongid. Kuue veduri suitsupilved katavad taevast... Raudteel käib aga kiire töö, parandatakse õhku lastud sildu ja vahetatakse puruks lastud roopaid uutega. Meid nähakse, meie rongi staabi osa tõmbub tagasi raudtee ülesõidu kohale, kus peatub. Rongil asus meie diviisi ülem kolonel K. Parts, kellele raporteerin meie võidust, Võnnu äravõtmisest, üle andes sõjasaagiks saadud veoauto ühes „kalli“ koor-maga...

Diviisi ülem pigistab kätt, soovib õnne, tahaks nagu õige kallistada mind, arvan et olen liiga „puhas“, et see õnnus jäi seekord avaldamata... Otsustati veoautole nimelks panna „Parun“. Nimi kirjutati kohe auto külgede peale. Veinid toodi rongile. Algas edasiliikumine Võnnu poole, kuhu rongid, raudteed parandades, jõudsid 3—4 tunni pärast. Vahepeal tehti mõned napsid „värske ristilapse“ „Parun'i“ terviseks...

Õhtul mürisid meie diviisi orkestri helid Võnnu jaamas. Tuju oli kõigil suurepärase, võeti napsi, vääriliselt pühitseti Võnnu võitu. Oli ju 23. juuni — jaanilõupäev — öö, mis igale soomusronglasele vanu häid mälestusi minevikust meele tuletas...

„Parun“ toodi Võnnu ja anti kohe ühele meie diviisi jalgväe osale üle. Kuni Riiani olid „Parun'il“ kibedad päevad, pidi kiirelt edasi toimetama laskemoona oma endiste isandate hävitamiseks... Võib olla täidab „Parun“ veel praegugi oma kohuseid meie kaitseväs või on vanaduse tõttu pensionile lastud...

Kindral J. Kruus (V. R. II/3), üks langesväeri operatsiooni juhte

Lõbusaid lugusid.

Võidujooks.

See juhtus Tapa vallutamise ajal. Lahing oli juba läbi. Korraga märkas üks soomusrongi „sell“, et metsatukast kargab välja punane ja litsub üle lageda soo Venemaa poole. Püss käes ja tohutu suur kott seljas. Soomusronglane tõstis juba püssi, et lasta, kuid samas tärkas temas vallatu mõte püüda punane elusalt. Samas algaski pöörane jaht. Ees summahirmus litsus punane ja paarkümmend sammu tema järel soomusronglane. Soomusronglane oli tubli jooksja, kuid vahe tema ja punase vahel ei vähenenud põrmugi, sest summahirm annab jalgadele jõudu. Paistis isegi, nagu oleks punane olnud kangem, sest soomusronglane istus juba lumehange puhkama. Aga ka punane oli väsinud ja järgnes kohe tema eeskujule, istus näoga soomusronglase poole ja jälgis igat selle liigutust. Tõusis soomusronglane, — tõusis ka kohe punane ning metsik jaht algas uue hooga. Jooksu ajal vabastas punane end kõigist tülitavaist atribuutidest. Isegi püssi viskas ta maha, aga kotist ta ei raatsinud lahkuda. Nähtavasti varjas see õige väärtuslikku kraami.

Veel mitu ja mitu korda istusid tagaajaja ja tagaetaev puhkama. Lõpuks ometi väsis punane. Lõpuspurt oli soomusronglasele parem. Aga punane alla ei annud. Nähtavasti oli talle elu siiski armsam kui suur kott turjal. Ta vabastas end tülitavast kotist ja lippas raskest koormast vabanenult nagu hirm lähedalolevasse metsatukka. Soomusronglane lõpetas tagaajamise ja istus koti kõrvale selle sisu revideerima. Selle koti pärast tasus tõesti joosta. Kott sisaldas hõbedat. Karikaid, ämbreid, lusikaid ja kulpe. Kõikidele graveeritud „Tapa vabatahtlik tuletõrje“. Ausalt toimetas soomusronglane kõik varanduse omanikule tagasi. Tänu täheks anti talle seltsi poolt tänukirja ja 100 marka (1 kroon) vaevatasu.

„Kahju, et seda punast kätte ei saanud,“ seletas pärast soomusronglance. „Pagana hea jooksja oli. Oleksime võinud temaga edaspidi võistelda paremates tingimustes. Niisugust meest oli tõesti kahju püssist lasta.“

„Paraad“.

Lugu juhtus Petseris. Soomusrong sõitis Pihkvast Võrru. Petseris tehti pikem peatus ja aeti mehed vagunitest välja. Selgus, et rongiülem tahtis mehi sorteerida,

Mehed asusid ilmatupikka sappa. Oma pool kilomeetrit oli saba julgesti pikk. Arst istus vagunis ja muudkui sorteeris: „Terve!... Järgmine!... Patataresse!... Järgmine!...“

Et asi rutemini ja libedamini läheks, valmistusid mõned mehed vaguni ukse taga ülevaatuseks. Teised järgnesid neile ning varsti seisid kõik kolmsada meest „ettevalmistanult“ surmtõsiste nägudega rivis. Ilm oli kaunis palav ja päikesevanne sai võtta õige harva...

Saba oli jäänud ainult veidi lühemaks kui Võru poolt sõitis suure mürinaga ette reisijate rong ja jäi peatuma just soomusrongi kõrvale.

Rüsinat tungisid reisijad vaguni ustele ja akendele vaatama soomusrongi ning meeste saba. Reisijaid oli siis palju. Igasugu ärimehed muudkui voorisid Pihkva ja Tallinna vahet. Ka käis Pihkvas tublisti õrnemat sugu.

Mõni häbelikum mees kattis oma katmatuse ikäega nagu viigilehega. Kuid sääraseid mehi oli vähe. Sõda tapab häbelikkuse...

Rongi ohvitserid muidugi meeskonna rivis ei seisnud. Nendel oli vist oma järelevaatus, sest arstiga kaasasoleva halastaja-õe naeru oli kuulda ohvitseride vagunist. Ainult üks ohvitseridest jalutas kahe rongi vahel ja uuris reisijaid. Akki märkas ta omapärase paraadi nautijate hulgas üht „pskapskoi“ daami, kellest pidas väga lugu.

„Peitke!... Peitke ära!... hõikas ta ja vehkis kätega meeste poole. Mehed aga ei liigutanudki.

„Mis sa enam peidad, kui kõik on juba näinud.“

Ringhääling.

Stackelni sild oli armetult nässus. Rongid edasi ei pääsenud. Oieti vist ei tahetudki siit edasi tungida, sest olime omateada jõudnud välja õige Eesti piirini — Koivani.

Kauane ühes paigas viibimine oli võimaldanud vedada Valgast eesliinile korraliku väljatelefoni liini. Kuna väljakaablilt oli vähe, siis kasutasid seda üht liini hulgad üksused. Nii võis 153-as putkas telefoni juures istudes ühel ajal kuulda, kuidas punased „sastaava“ kallal raiskasid oma granaate ning kuidas soomusrongide intendant sõimas diviisi kingseppa, et töökojad tarvitavad palju nahka soomusronglaste saabaste parandamiseks.

Sõimamisest areneski välja pikapeale ringhääling. Esialgu valmistas see meestele palju lõbu, kui said mõne kõrgema ülemuse ajada karistamatult viha pärast meeletuks, nii et ta terve liini lõbukes hakkas telefoni karjuma lolle ähvardusi. Päris juhuslikult arenes asi muusikani ja siis istusid telefonistid tervel liinil ööd kui päevad telefoni juures, kuuldetoru kõrva ääres, kuulati ise ja mängiti teistele membraani lõbusaid lugusid.

Liin oli varsti saatetekavadega nii üle koormatud, et ohvitserid, kes tegid

rinde seisukorrast nõutud ettekannet, nutsid viha pärast telefoni. Nende kõnest ei saanud aru keegi.

Vahel juhtus aga seda, et punaste granaat purustas telefoniliini. Tundide viisi sai siis vantsitud kottpimedas öös ja komistatud sügavasse pehmesse rabasse lastud granaadiaukudesse, lastes ainsa teejuhina läbi peo näru, okastraadiga jätkatud väljakaablilt. Ja seda juhtus mõnel ööl mitu korda.

Ringhäälingule tegi lõpu landesväär sõda. Siis polnud enam aega mõtelda kultuursete lõbude peale.

Piinlik lugu.

Tapa vabastamisel saadi esimene suurem ports vange. Harilikke rüüpeid tiblasiid, seljakotid täis haisvat tähtanud pesu. Mättasse saatmiseks oli neid punaseid nagu liasti palju. Otsustati siis vangid saata Tallinna.

Jõutigi õnnelikult pealinna. Vangid paigutati esialgu 3. klassi ooteruumi. Rahvas trügis uudishimulikult vahtima. Midagi iseäralikku vaadata küll ei olnud. Harilikud punasõdurid — särk pükste peal.

Mõned vangid keerutasid end rahunult ja küsisid midagi saatjalt — soomusronglaselt.

„Hei, kaitseliitlane! Tulge siia!“ hüüdis soomusronglane ühele kaitseliitlasele pealtvaatajate hulgas.

Õnnest särades tõttas kaitseliitlane oma tipsi kõrvalt soomusronglase eetta, löi kannad kokku ja jäi käsi mütsi juures ootama.

„Hei, kaitseliitlane, viige need kolm vangi s...le!“ pörutas soomusronglane üle terve Balti jaama.

Kõigil hakkas piinlik. Punastas kaitseliitlane, punastas tema tütarlaps, punastasid kõik teisedki pealtvaatajad.

Ainult vangid jäid tuimaks ja sügavalt end ükskõiksete nägudega intiimsimatest kohtadest.

Kolge.

Vabadussõja algpäevil puudusid sõjaväel aukraadi näitavad eraldusmärgid. Võimatu oli teha vahet ohvitseri ja sõduri vahel. Sellest ka palju arusaamatusi.

Soomusrong sõitis Tallinnast liinile. Vagunis koolipoiste vahel askeldab ringi vanem mees, seljas samasugune määratud kasukatükk ja jalas laiakssõtkutud vildid. Söök poistega ühest supiämbri, keerab ühes suitsu ja löök laulugi kaasa. Suuremalt jaolt lamab siiski naril. Juba mitu päeva.

Üks poiss ei kannata lõpuks välja. Võtab supiämbri ja pistab narillamaja pihku.

„Säh, kuradi kolge, too vahel ka suppi. Lased väilkesi poisse tassida, aga ämbri juures oled esimene mees.“

Kolge tõi suppi, kuid pärast selgus, et ta oli vaguni ülem — ohvitser.

Preemiate jagamine jätkub.

Arvesse võttes annetajate soove, otsustati preemiate jagamist lugejate vahel toimetada osade kaupa. Preemiate jagamine osade kaupa sünnib endiste tingimuste kohaselt. Preemiate saajate osalised võivad olla kõik „Vabadussõja Lood“ lugejad, kes kuni 31. detsembrini 1937. a. on tellinud või tellivad „Vabadussõja Lood“ aasta peale, alates 1. jaanuarist 1937. a. kuni 1. jaanuarini 1938. a. ja on oma tellimised ära annud hiljemalt 10. detsembrini s. a. Preemiate jagamise lõpposa toimetatakse 11. detsembril s. a.

Preemiate jagamise esimeses osas langesid preemiate osalisteks:

1. Kapten J. Saidlo, Tallinn, Sõja 13—2. Preemiaks elekter-keedukanon, mis oma tüübilt on osutunud kõigiti ökonoomseks ja praktiliseks ja antud „Vabadussõja Lood“ tellijale Ehitus- ja Majatarvete Ühisus „Maja'lt“, Tallinnas.

2. Kadila raamatukogu, Avasalu kt. Kadila Virumaal. Preemiaks Ransomes 2-hob. adereelrattaga, tüüp ECA, mis on antud Ransomesi peaesindajalt M. V. Laussenilt.

Preemiad antakse välja isikutunnistuse või volituse ettenäitamisel kuni 1. augustini s. a. „V. L.“ talitusest, Pärnu 10—13, telef. 466-39.

Ed. Ole maal „Hall ja valge“

Järgmine „Vabadussõja Lood“
ilmub augustis kaksiknumbrina.

LAEVAÜHING „EERO“

Tallinn, Jannseni 9. Tel. 303-79
Telegr.-aadr.: „EERO“ Tallinn

TALLINN - KÄSMU - VÕSU - NARVA - KOTKA LIIN A/I. „KUMARI“

Tallinnast — Narva
neljapäeviti kell 7

Narvast — Tallinna
teisipäeviti kell 6

N. Jõesuust — Kotka
reedeti kell 15 ja pühapäeviti
kell 22

Kotkast — N. Jõesuht
laupäeviti kell 15 ja esmas-
päeviti kell 8

L-ü. G. SERGO ja Ko, Baikovi sild 1, telefonid 314-40 ja 314-85

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Üksiknumber 40 snt. Tellimishind: 12 kuud — Kr. 3.75; 6 kuud — Kr. 2.—; 3 kuud — Kr. 1.—; 2 kuud — Kr. 0.80. Kuulutuste hinnad kaantel: viimane välimine külj Kr. 150.—, seesmised à Kr. 120.—, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80.— lehekülj. Kuulutusi võetakse vastu piiratud arvul.

Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Ingel. Vastutav toimetaja Oskar Mänd (V.R. II/3). Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10—13, telef. 466-39 ja 466-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tellimisi ja sissemaks võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükk, Pikk t. 2. Tallinnas, 30. juunil 1937. a.

Tallinna Majaomanikkude Pank

Harju tänav nr. 45

Kodune keskjaam 478-50. Juhatuse telefon 443-67

Uues varakambris **teraslaekad**

(**seifid**) miimesuguses suuruses

Välisraha, hoiusummad ja laenud

Avatud iga päev kella 9–2-ni, laupäeviti kella 1-ni

O.-ü. Meltsi villa- ja riidevärvimise tööstus

Tartus, Pikk tän. 12, telefon 8-88

Valmistab tuntud headuses

ülikonna-,
palitu-,
püksi- ja
mantliriideid

Kõrgeimat hinda
värskete munade eest

maksab

Eesti Munaeksport

Tallinn, Pärnu mnt. 10. Tel. 478-36 kuni 478-39.

Nõudke

maal kanamunade ostjailt meie templiga
varustatud hinnakirja ettenäitamist.

Suurkošvik

„Kultas“

Tallinna Vabadusplatsil.

Kvaliteetsaaduste
kondiitriäri.

A=s. Tallinna Laevaühisus

Laevaomanikud ja laevamaaklerid,
süte importöörid ja speditöörid.

Peakontor S. Karja 18. Telef. 426-90 (4 liini).

Ekspeditsioon: Kaupade tollimine ja ekspedeerimine. Inkasso. Kinnitus. Korrespondendid kõigis suuremates sadamalinnades. Tel. 426-90; tel. tollil 460-04.

Tollivabaladu: Laevade varustamine ja provianteerimine tollivabalaost. Ladu sadamas U. Hollandi tän. 6. Tel. 314-52. Kontor V. Sadama 3. Tel. 456-38 ja 441-80.

Süteladu: Auru- ja sepaõed ning valu- ja küttekoks laost ja sadamas otse laevast alati saadaval. Kontor V. Sadama 3. Tel. 456-38 ja 441-80.

Laevatarvete kauplus ja purjetöökoda: Igasugused laevatarbed ja materjalid. Purjede valmistamine. Kontor V. Sadama 3. Tel. 456-38 ja 441-80.